

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:3 • 2019

Fredsbevarande eller fredsframtvingande?

Svenskt deltagande i internationella
truppinsatser 1921–2017

LARS ERICSON WOLKE

Försvarshögskolan i Stockholm

I denna artikel undersöks de internationella truppinsatser som Sverige genomfört i fredsstödande syfte. Analysen komplicerar den gängse bilden av att insatserna på västra Balkan innebar en övergång från fredsbevarande, med parternas samtycke, till fredsframtvingande, genom militärt våld mot någon part. Samtidigt började Sverige övergå från insatser i FN:s regi till sådana ledda av NATO. Men redan under 1960-talet förekom militär verksamhet som inte stämde med den svenska självbilden av en traditionell "basker blå"-insats, utan som pekade fram mot fredsframtvingande åtgärder.

Utgångspunkter och forskningsproblem

I snart ett sekel har Sverige ställt militära förband till förfogande för internationella fredsbevarande insatser. Tyngdpunkten i engagemanget har legat på perioden efter 1956, men förhistorien under Nationernas Förbund (NF) är inte ointressant för en djupare förståelse av Sveriges deltagande i sådana insatser. Längre skedde insatserna i form av FN-mandat, men successivt har såväl EU som NATO kommit att vara huvudmän för operationerna. Under perioden från 1934 fram till i dag har fler än 100 000 svenskar deltagit i olika former av fredsbevarande internationella insatser. Drygt 80 personer har omkommit i tjänsten.¹

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen double blind peer review.

1. *Utlandsstyrkan i fredens tjänst: Försvarsmaktens internationella insatser* (Stockholm & Malmö 2006). Jämför FN:s officiella redogörelse i *The Blue Helmets: A Review of United Nations Peace-keeping* (New York 1996).

Lars Ericson Wolke (f. 1957) är professor i historia vid Försvarshögskolan. Han har främst forskat om olika aspekter av förhållanden i Östersjöområdet under svensk stormaktstid, men också om svenska fredsbevarande insatser under 1900-talet.

E-post: lars.ericsonwolke@fhs.se

Uppgiften närmast är att i ett kronologiskt och komparativt perspektiv granska utvecklingen av de svenska militära insatserna i fredsbevarande syfte. Det är den konkreta utformningen av de militära operationerna som står i fokus, medan den politiska beslutsprocessen bakom de enskilda insatserna, ehuru i högsta grad intressant, inte är aktuell för granskning och analys här. Även om forskningsläget rörande de olika insatserna är högst varierande, finns det ändå tillräckligt med underlag för att göra en dylik studie.

Det är insatserna med svenska militära förband som ska studeras medan de nog så viktiga men väldigt disparata insatserna av medlare (Folke Bernadotte med flera), observatörer (evakueringen av de internationella brigaderna i Spanien 1938, Kashmir från 1947, Korea sedan 1953 med flera), minröjning (exempelvis Kambodja), sjukhusinsatserna (bland annat Rafah, Libanon, Saudiarabien och Somalia) samt polisinsatserna (på bland annat Cypern) lämnas därhän till förmån för en studie av de sinsemellan mer jämförbara militära förbandsinsatserna.²

Mellan juni 1948 och december 2000 ledde FN 53 fredsbevarande operationer i någon form. Fram till år 1990 låg antalet FN-ledda insatser på en stabil nivå, men åren 1991 och 1992 inleddes en ökning av såväl antalet insatser som antalet deltagare.³ En internationell fredsoperation ("Peace Operation"), antingen den ska observera en skör fred eller framtvinga en återgång till fredliga förhållanden, bygger på några viktiga förutsättningar. För det första, insatsen utgår från ett internationellt mandat, till exempel från FN:s säkerhetsråd, samt genomförs i FN:s regi, via en allians eller regional organisation (NATO/EU/Afrikanska unionen) eller genom en grupp av stater i en ad hoc-koalition, som till exempel den USA-ledda insatsen på Haiti 1994. För det andra, styrkor och personal har en multinationell sammansättning. För det tredje, syftet är att återställa status quo eller att utifrån status quo försöka åstadkomma en fredlig övergång till en annan av parterna överenskommen status. För det fjärde, syftet är inte att erövra territorium, utan snarare att stödja

2. De kvantitativt mer omfattande polisinsatserna på Cypern och i Namibia är de som har undersökts mera systematiskt, se Paul Holmberg, *Svensk FN-polis i Namibia* (Stockholm 1991) samt Paul Holmberg, *Svensk polis på Cypern: 29 års FN-insatser för fred 1964–1993* (Stockholm 1998).

3. Birger Heldt, *Betingelser för framgångsrika fredsbevarande operationer* (Stockholm 2003) s. 15–21. Jfr John Hillen, *Blue Helmets: The Strategy of UN Military Operations* (Washington D.C. 2000).

befolkningen i konfliktområdet. För det femte, hålla så kallad "collateral damage", skador på icke krigförande, så begränsad som möjligt och därmed som en konsekvens lägga kraftutvecklingen i den militära insatsen på en så låg nivå som möjligt.⁴

Denna modell bygger främst på analys av insatser som sker i regi av FN (NF)/EU/Afrikanska Unionen/NATO men är utformad så att den fungerar även avseende andra, mindre vanliga typer av internationella insatser. I de fall dessa avviker från modellens förutsättningar, främst när insatsen görs av trupp från bara ett land, är det en kraftig indikation på att insatsen är betydligt mer komplex än en traditionell internationell fredsinsats.

Det finns en omfattande internationell forskning om internationella insatser alltifrån 1948, men studierna av de renodlat militära operationerna med multinationell trupp är färre. Det har gjorts en del studier av framför allt de amerikanska erfarenheterna från truppinsatser i västra Balkan och Somalia, men de har närmast karaktären av *lessons learned* och inte vetenskapliga studier.⁵ Ännu är en av de bästa diskussionerna om principiella erfarenheter av de militära insatserna en bok av den indiske FN-veteranen Indar Jit Rikhye, som inte bara behandlar fredsbevarandets olika moment i form av observatörsverksamhet, separering av fientliga styrkor med mera, utan också ägnar några sidor åt hur de fredsbevarande styrkornas ledningsstruktur, trupper, materiel och direktiv bör utformas.⁶ FN-insatserna efter det kalla krigets slut har undersökts av John Terrence O'Neill och Nicholas Rees,⁷ medan en uppsatssamling om den irländska insatsen i Kongo 1960–1964 innehåller några av de bästa fallstudier som över huvud taget skrivits.⁸ Det finns också ett par viktiga moderna studier av svenska forskare som framför allt

4. Erwin A Schmidl, *Blue Helmets, Rotes Kreuz: Das österreichische UN-Sanitätskontingent im Kongo, 1960 bis 1964* (Innsbruck 1995) s. 4–5. Jfr även Erwin A Schmidl (red.), *Peace Operations between peace and war: Four studies – Informationen zur Sicherheitspolitik*, No 11/September 1998 (Wien 1998).

5. Kenneth Allard, *Somalia Operations: Lessons Learned* (Washington D.C. 1995); Larry Wentz (utg.), *Lessons from Bosnia: The IFOR Experience* (Vienna, VA 1998); Larry Wentz, (utg.), *Lessons from Kosovo: The KFOR Experience* (Vienna, VA 2002).

6. Indar Jit Rikhye, *The Theory and Practice of Peacekeeping* (London 1984).

7. John Terrence O'Neill & Nicholas Rees, *United Nations Peacekeeping in the Post-Cold War Era* (London 2005).

8. David O'Donoghue (red.), *The Irish Army in the Congo 1960–1964: The Far Battalions* (Dublin 2006); Michael Kennedy & Art Magennis, *Ireland, the United Nations and the Congo: A Military and Diplomatic History, 1960–61* (Dublin 2014).

studerat de svenska erfarenheterna under det tidiga 2000-talets truppinsatser.⁹

Alltsedan FN:s tillkomst har texten i FN-stadgans artikel 39 om att det föreligger ett "hot mot freden", varit grundläggande för ett beslut i säkerhetsrådet om en fredsbevarande insats. I den ges säkerhetsrådet rätt att besluta om åtgärder "i syfte att upprätthålla eller återställa internationell fred och säkerhet".

Efter att först ha provat åtgärder som inte innefattar väpnat våld, kan rådet besluta om sådana väpnade insatser i luften, till sjöss eller till lands som kan anses främja syftet i paragraf 39. När ett sådant beslut fattats uppmanas alla FN:s medlemmar att bistå med väpnade styrkor eller andra åtgärder, inklusive fri passage av trupp i FN:s regi.¹⁰

FN-stadgan ger således möjlighet för fredsbevarande och fredsskapande insatser med eller utan de inblandade parternas medgivande. Men likväl har förutsättningen för FN-ledda truppinsatser oftast varit den förra typen av insats. Den ursprungliga ambitionen alltifrån starten 1956 var att för att kunna mäkla och stödja en fredlig utveckling skulle inte FN självt föra krig, utan vara strikt opartiskt i sina försök att hålla konfliktens parter åtskilda. Men gång på gång har frågan väckts om inte FN tvärtom just skall kunna föra krig, för att bryta en akut våldsspiral och skydda utsatta människor?

För att lösa sina uppgifter använder FN ännu i dag samma grundkoncept som gällt sedan 1956 och som också NF i viss mån använde sig av, nämligen ad hoc sammansatta insatsstyrkor bestående av nationellt rekryterade bataljoner, nästan aldrig organiserade eller utrustade för mer avancerade militära operationer. Redan Trygve Lie, FN:s förste generalsekreterare, föreslog 1948–1952 stående FN-trupper på 50 000 man och 1957 förekom i debatten förslag om en FN-styrka på 200 000–600 000 man plus ännu större reserver. Alla dessa förslag har stannat på papperet.¹¹

9. Robert Egnell, *Complex Peace Operations and Civil-Military Relations: Winning the Peace* (London 2011) och Kersti Larsdotter, *Military Interventions in Internal Wars: The Study of Peace or the Study of War?* (Göteborg 2011).

10. FN-stadgans kapitel VII, artikel 39ff, <<http://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/FN-stadgan.pdf>> (25/2 2019). Se även *Legal Guide to Peace Operations: US Army Peacekeeping Institute* (Carlisle, PA 1998).

11. Alex J. Bellamy, Paul D. Williams & Stuart Griffin, *Understanding Peacekeeping* (Cambridge 2010) s. 168–169.

Diskussionen om den konkreta utformningen av FN:s fredsoperationer har alltid varit politiskt infekterad, medan forskningen om de internationella fredsinsatserna ofta har ett annat perspektiv. De utgår dock ofta från samma verklighet. I forskningen har man identifierat sex olika typer av fredsstödjande insatser:

Den första är preventiva insatser, där de internationella trupperna sätts in innan konflikten har brutit ut. En sådan relativt framgångsrik insats var UNPREDEP i Makedonien 1993–1999. Mindre entydigt framgångsrik var EU-insatsen i Kongo 2006. Den andra är traditionell fredsbevarande insats, som UNEF I i Mellanöstern (1956–1967) och UNFICYP sedan 1964. Denna kräver båda parter samtycke, de militära insatserna är begränsade och får inte påtvinga någon av parterna sin vilja. Den tredje berör utökat fredsbevarande i en situation där det råder en formell vapenvila, men där det ändå pågår ett våld, ofta i inbördeskrigets form. Insatserna i Bosnien 1992–1995, Rwanda 1993–1994 och Sudan 2004–2007 är exempel på detta. Rader av vapenvilor sluts, och bryts. Den fjärde är fredsframtvingande insatser vilka innebär en mera aktiv insats för att om nödvändigt med våld tvinga motspänstiga parter att efterkomma det internationella samfundets krav. FN-insatsen i Korea 1950–1953 är ett exempel på en framgångsrik sådan insats och den i Somalia 1992–1995 på motsatsen. Den femte typen handlar om att stödja en övergång, där militära, polisiära och civila insatser görs för att implementera en fredlig överenskommelse och därmed säkra framtida fred. Parternas samtycke är en viktig förutsättning för den här typen av insats. Tydliga exempel på sådana insatser är Namibia 1989–1990 och Kambodja 1991–1993. Den sjätte, slutligen, avser att administrera en övergång, där det internationella samfundet genom insatsen tar på sig ansvaret att själv genomföra en politisk förändring. Kosovo från och med 1999 och Öst-Timor 1999–2002 är tydliga exempel på detta.¹²

Jag anser att en viktig poäng med denna indelning i sex kategorier är att de fungerar som hjälpmedel för studier av insatser oavsett de maktpolitiska förhållandena i världen och därmed av insatser såväl under som efter det kalla kriget, vilket underlättar komparation.

En av de svåraste fredsstödjande operationerna är tveklöst Afghanistan sedan 2001, där FN, EU och USA inte alltid agerat samordnat och där

12. Bellamy et al (2010) kapitel 6–12.

säkerhetssituationen gjort att typerna tre till sex ovan – fredsframtvingande insatser och stöd samt administration av en övergång – alla tidvis varit applicerbara på analysen av Afghanistaninsatsen.

Inom den internationella forskningen hävdas det ofta att förskjutningen från klassiska fredsbevarande insatser alltmer kom att ersättas av fredsframtvingande insatser i samband med de postjugoslaviska krigen 1992–1995.¹³ Det ligger en hel del i det, men genomgången ovan visar dock att det inte riktigt är så enkelt.

Frågan är då hur de svenska truppinsatserna skall förstås mot denna bakgrund? Den grundläggande frågan här är om och i så fall hur denna spänning mellan fredsbevarande och fredsframtvingande insatser har påverkat de svenska internationella insatserna med militära förband. Kan denna sexdelade typologi öka vår förståelse för det konkreta genomförandet av de svenska truppinsatserna?

Beslutsfattandet bakom det svenska deltagandet i tidiga FN-insatser liksom i flera av dem efter det kalla krigets slut har analyserats, men däremellan finns betydande luckor och obalans i forskningen.¹⁴ Genom att för första gången lägga ett långt tidsperspektiv på denna utveckling är förhoppningen att denna uppsats ska fylla en del av dessa luckor.

Den svenska självbilden

Det svenska deltagandet i FN:s fredsbevarande operationer under efterkrigstiden är en framträdande och i alla avseenden tung del av den svenska utrikes- och säkerhetspolitiken under dessa år, då omfattningen av insatserna var av en helt annan dimension än under NF-tiden. Ytterst sällan har några principiella synpunkter och tvivel på insatserna framförts i den officiella debatten kring dessa engagemang, tvärtom har de svenska FN-truppers verksamhet officiellt setts som det yttersta

13. Se Michael W. Doyle & Nicholas Sambanis (red.), *Making War & Building Peace: United Nations Peace Operations* (Princeton 2006) och senast John Karlsrud, *The UN at War: Peace Operations in a New Era* (London 2018).

14. En viktig komparativ svensk studie rörande tiden efter det kalla kriget är Håkan Edström & Dennis Gyllensporre (utg.), *Alike or Different? Scandinavian Approaches to Military Interventions* (Stockholm 2014a). Den politiska beslutsprocessen inför Sveriges första FN-insatser är undersökt av Johan Hansson, "Sveriges första internationella insatser – Ett tecken på beslutsvilja?", i Dan Öberg (red.), *Essäer i krigsvetenskap III*, Försvarshögskolan (Stockholm 2006) s. 305–352. Jfr även Lars Ericson (Wolke), "Solidaritet eller försvar? Den svenska militären och de fredsbevarande operationerna 1956–1996", *Militärhistorisk Tidskrift* (1999) s. 181–200.

uttrycket för Sveriges engagemang i FN:s verksamhet.¹⁵ Man kan utan svårighet se hur bilden av de svenska fredsbevarande insatserna, inte minst under 1960-talet och in på 1970-talet, väl ansluter till andra yttningar av det svenska folkhemmets mer eller mindre officiella självbild under det kalla kriget.¹⁶

Kulmen för denna självbild kan symboliseras av Anita Lindbloms stora genomslag år 1966 med "Balladen om den blå baskern",¹⁷ där texten säger det mesta om den bild som gavs av de fredsbevarande insatserna:

[...] Men i skenet från en handgranat,
i basker blå stod en svensk soldat.

Han kom dit från sitt land i nord,
att få slut på krig och blod.

Inte lite ironiskt är att melodin och förebilden var hämtad från Barry Sanders "Ballad of the Green Berets" (1966), som under Vietnamkriget hyllade ett amerikanskt elitförband med en helt annan framtoning än den man ville ge den fredsbevarande svenske soldaten. Däremot är bearbetningen av det amerikanska originalet talande för den svenska självbilden. "Basker blå"-insatsen blev politiskt själva sinnebilden för Sveriges internationella insatser för lång tid framöver. I vilken grad denna självbild också dominerade inom försvaret är ännu outrett.

Men frågan är vad som eventuellt går att finna under denna yta? Finns det en diskrepans mellan självbilden och den militära verkligheten? För att få svar på den frågan ska samtliga internationella svenska truppin-satser granskas utifrån dikotomin fredsbevarande-fredsframtvingande.

15. För en översikt över dessa operationer under kalla kriget se uppsatserna i Lars Ericson (red.), *Solidary and Defence: Sweden's Armed Forces in International Peace-keeping Operations during the 19th and 20th Centuries* (Stockholm 1995). Jfr även flera av uppsatserna i Bo Hugelmark (red.), *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985* (Stockholm 1986). Den viktigaste studien av den svenska bilden av de egna FN-insatserna är Andreas Tullberg, *"We are in the Congo now" – Sweden and the Trinity of Peacekeeping during the Congo Crisis 1960–1964* (Lund 2012).

16. För de olika utslagen av denna självbild se bl. a. Marie Cronqvist, "Det befästa folkhemmet: Kallt krig och varm välfärd i svensk civilförsvarskultur", i Magnus Jerneck (red.), *Fred i realpolitikens skugga* (Lund 2009) s. 169–197; Kim Salomon et al., (red.), *Hotad idyll: Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig* (Lund 2004); Andreas Linderöth (red.), *Kriget som aldrig kom: 12 forskare om kalla kriget* (Karlskrona 2011).

17. Vistexten hämtad från <<http://dur-moll.blogspot.com/2011/10/balladen-om-den-blå-baskern/>> (5/7 2018). Inspirationen kom från FN-soldaternas ljusblå baskrar eller hjälmar, som i motsats till gröna eller kamouflagefärgade huvudbonader skulle signalera opartiskhet och insatsens fredsfrämjande funktion.

Studien är kronologiskt upplagd där typologins kategorier jämförs med den konkreta verkligheten, för att på så sätt fånga in eventuella förändringar under de gångna 90 åren. I vilken grad har man dragit slutsatser av gjorda erfarenheter, eller har andra faktorer spelat in i utformningen av nya insatser? För nästan samtliga truppinsatser finns relativt välbevarade arkiv i form av orderböcker, rullor, korrespondens, krigsdagböcker med mera, vilket väsentligt har underlättat för forskningen.

Vilnadetachmentet 1921

Det kan synas irrelevant att i det här sammanhanget ta med en internationell insats som aldrig blev av. Men att granska hur och på vad den förbereddes för ger ett viktigt perspektiv på senare insatser.

Den 5 mars 1920 anslöt sig Sverige, efter en omfattande debatt, till Nationernas Förbund.¹⁸ Både Polen och Litauen gjorde anspråk på Vilnius med omkringliggande landsbygd, och därför beslöt NF i november 1920 om en folkomröstning om områdets framtida status. Omröstningen skulle övervakas av en internationell truppstyrka. Liknande omröstningar hölls med stöd av internationell trupp 1920–1921 i flera omstridda gränsområden i Oberschlesien samt Väst- och Östpreussen, där tysk eller polsk tillhörighet skulle avgöras.¹⁹ Vilnius var besatt av polska trupper medan den litauiska regeringen hade flytt till Kaunas. Efter politiskt motstånd från Sovjetryssland inställdes dock hela operationen av förbundsrådet. Då hade en svensk trupp hunnit dras samman.

Efter en begäran från NF:s förbundsråd i Genève om ett truppbidrag utfärdade regeringen, ledd av den NF-vänlige Hjalmar Branting, den 30 november 1920 grundläggande bestämmelser för det svenska förbandet.²⁰ Truppen kom att kallas Vilnadetachmentet med användande av det vitryska namnet på staden. Den 21 mars 1921 upplöstes det utan att ha lämnat Stockholm.

18. Lars Ericson (Wolke), "Estland och Lettland i svensk militär debatt 1918–1925", *Forum navale: Sjöhistoriska Samfundet* 48 (1992) s. 39–55. Se också diverse promemior i volymen Internationella tvister, Operationsavdelningen samt volymen Internationella polisoperationer 1931, Mobiliseringsavdelningen, båda i Marinstabens f.d. hemliga arkiv, Krigsarkivet (KrA).

19. E. Gregory Campbell, "The Struggle for Upper Silesia, 1919–1922", *Journal of Modern History* 42:3 (1970) s. 361–385; Hermann Pölking, *Ostpreussen: Biographie einer Provinz* (Berlin 2011) s. 429–446.

20. Om Branting och FN, se Torbjörn Norman, *Hjalmar Branting, freden och folkens förbund samt andra studier i svensk och nordisk 1900-talshistoria* (Stockholm 2014).

Till Svea livgardes (I 1) kaserner på Linnégatan i Stockholm drog man samman drygt 130 man som skulle organiseras och utbildas för minst fyra månaders utlandstjänst.²¹ Kärnan i förbandet utgjordes av ett infanterikompani med ett tiotal officerare och underofficerare samt 121 meniga och som därmed var betydligt mera försett med befäl än ett vanligt förband. Av de 121 värnpliktiga var många tidigare fast anställda underbefäl och meniga. Arméledningen hade kunnat välja ett nyss färdigutbildat värnpliktigt kompani, men i stället valde man att skapa ett helt nytt förband med så erfaren personal som möjligt, även om förbandet inte var samövat. Det säger en hel del om hur man betraktade insatsens svårighetsgrad.²² Erfarenheterna från inbördesstriderna i Ryssland, liksom de i Finland 1918 och Estland 1919, spelade säkert roll för bedömningen av styrkebehoven, men det är omöjligt att säga i vilken grad.

Chef för insatsen blev överstelöjtnanten Carl Henrik Viktor Landegren från Jämtlands regemente (I 23), tidigare rådgivare vid den svenska beskickningen i Petrograd under revolutionsåret 1917. Landegren tecknade ned sina planer inför insatsen i en privat anteckningsbok, vilken har nyttjats för de följande resonemangen om hans planering inför insatsen.

Utgångspunkten för Landegren var att NF-kommissionen i Vilnius var en enväldig representant för rådet i Genève. NF:s auktoritet skulle säkras genom ett "undertryckande av inre oroligheter". Men det förutsatte ett "klart, bestämt, skriftligt uppdrag", det vill säga ett tydligt politiskt mandat från Genève eller Stockholm.²³

Det som i dag kallas Rules of Engagement (ROE), är regelverket som styr vad en trupp i internationell insats får respektive inte får göra i olika situationer. Ända sedan S:t Petersburgdeklarationen 1868 var det tydligt stipulerat att civilpersoner och civila objekt inte fick utgöra mål för anfall i samband med krig.²⁴ Samtidigt gav det just avslutade världskriget

21. Det grundläggande svenska arbetet är Sture Theolin, *Vilnakonflikten: En segsliten gränsstrid mellan Litauen och Polen 1917–1996*, (Stockholm 2000).

22. Ordrar m. fl. handlingar rörande detachementets uppbyggnad i volym F 5:2–3, Lantförsvarets kommandoexpeditions f.d. hemliga arkiv samt i Vilnadetachmentet volym 1–7, Svea livgardes arkiv, (KrA).

23. Anteckningsboken "Vilnaaffären" förvaras i C. H. V. Landegrens arkiv volym 6 (KrA).

24. Folkrätten i krig: Rättsregler under väpnade konflikter: Tolkning, tillämpning och undervisning. SOU 1984:56 (Stockholm 1984) kapitel 5.3.1.6 och 5.3.3. De grundläggande kon-

en lång rad exempel på hur militärt våld hade riktats mot civila.²⁵ Det förelåg inte några som helst skriftliga förhållningsregler, vare sig från NF eller svenska militära myndigheter, utan Landegrens egen bedömning av vad uppdraget krävde är just hans egen.

Med tanke på att den svenska krigsmakten inte hade någon erfarenhet av den här typen av insats är det inte så konstigt om Landegren förberedde sig för det man var utbildad för och ytterst befarade, det vill säga en väpnad strid. Visserligen kan man med fog hävda att den svenska truppsatsen på Åland vårvintern 1918 var ett slags fredsbevarande insats, men samtidigt var den på många sätt unik, utan direkt bäring för Vilna-insatsen, främst eftersom den ägde rum bland en överväldigande vänligt sinnad befolkning.²⁶

Landegren ansåg att insatsreglerna måste innehålla följande moment: förbandet måste kunna "fordra obetingad underkastelse" av befolkningen. Det gällde att omedelbart ta initiativet, varför Landegren planerade att förklara "beläringstillstånd" och "förbjuda folksamlingar" direkt vid ankomsten till Vilnius. Han tänkte inte heller splittra sin lilla styrka på drygt 130 man och skulle därför "ej sända ut små patruller". I stället planerade han att "ta huvudbangården och så hastigast de viktigaste byggnaderna under sammanhållande av krafterna"²⁷. Initiativ och kraftsamling var uppenbarligen de taktiska huvudprinciper som styrde Landegrens planering.

Han ville inte heller tillåta offentliga möten, vilket säkert gick tillbaka på hans erfarenheter från gatuoroligheterna i revolutionens Petrograd 1917. Därför utarbetade han tydliga instruktioner för hur en orolig folkmassa skulle kontrolleras: "Marsch i folkträngsel: Bibehålla

ventionstexterna före 1921 finns återgivna i *Krigets lagar: Folkrättsliga konventioner gällande under krig, neutralitet och okkupation* (Stockholm 1996).

25. För militärt våld riktat mot civila under världskriget se bl. a. John Keegan, *The First World War* (London 1998) s. 92–93; Hew Strachan, *The First World War: Volume I. To Arms* (Oxford 2003) s. 117. Det mest ökända exemplet, de tyska övergreppen i belgiska Louvain hösten 1914 diskuteras i Wolfgang Schivelbusch, *Die Bibliothek von Löwen: Eine Episode aus der Zeit der Weltkriege* (München 1988) samt Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War* (Oxford 2007).

26. För Ålandsdetachementet 1918 se senast Tobias Berglund & Niclas Sennerteg, *Finska inbördeskriget* (Stockholm 2017) s. 216–284. Den svenska truppens komplexa manövrerande mellan olika aktörer på Åland undersöks i Lars Ericson Wolke, "Politiska flyktingar eller krigsfångar? Behandlingen av de estniska, lettiska, polska och ukrainska soldaterna på Åland vårvintern 1918", i *Meddelande 53: Armémuseum* 1993 (Stockholm 1993) s. 71–106.

27. Landegrens anteckningsbok i C. H. V. Landegrens arkiv volym 6 (KrA).

armbågsfrihet, efter signal utrymma gata eller plats, att efter 3. uppmaningen vapen kan komma användas, påsätta bajonett, avge skott i luften, använda kolv, använda bajonett”.²⁸ Om situationen eskalerade så att truppen mötte väpnat motstånd gällde stridsberedskap:

[...] vid väpnat motstånd eldgifning. Om främre led önskar vika: handgranater eller minkastare. Skyttar i övervåningarna av hus. Marschordning: trupp med handgranater & pistoler i skyttelinje, efter 30' [steg, min anm.] kulsprutegrupp, ytterligare 30' ledaren med stödgrupp, och så huvudstyrkan.²⁹

Förutom den här typen av planering skissade Landegren också på hur truppen skulle agera vid ”utrymning av torg, angrepp/försvar av en byggnad, försvar av bangård, husundersökning”.³⁰ För att klara alla dessa uppgifter räckte det inte med infanteri utrustat med gevär, maskingevär och handgranater, utan Landegren ansåg det oundgängligt med tyngre vapen som minkastare.³¹

Landegrens planering handlade inte bara om att ta initiativet, utan också om att skydda den egna truppen, som därför skulle hållas samlad och inte splittras upp på små utspridda patruller. Landegren själv tycks ha haft föreställningen att han skulle få befäl över en större styrka, med också danska, nederländska och norska soldater, totalt kanske uppåt en bataljon (500–600 man). I så fall blir hans planering mera begriplig och realistisk. Men något sådant erbjudande går inte att spåra i bevarade NF-dokument.³²

Givet dessa oklarheter är det ingen tvekan om den svenska Vilna-insatsen planerades som ett kraftfullt övertagande av kontrollen i staden, liksom att förbereda sig på att med våld kontrollera oroliga folkmassor eller beväpnade motståndare i form av miliser eller reguljär trupp. Insatsen i Landegrens version kan bara beskrivas som fredsframtvingande.

28. Landegrens anteckningsbok i C. H. V. Landegrens arkiv volym 6 (KrA).

29. Landegrens anteckningsbok i C. H. V. Landegrens arkiv volym 6 (KrA).

30. Landegrens anteckningsbok i C. H. V. Landegrens arkiv volym 6 (KrA).

31. Landegrens anteckningsbok i C. H. V. Landegrens arkiv volym 6 (KrA). Minkastare avsåg vid den här tiden ett slags rörlig granatkastare.

32. Theolin (2000) s. 69.

Saarbataljonen 1934–1935

I enlighet med Versaillesfredens bestämmelser 1919 skulle det i januari 1935 hållas en folkomröstning i Saarområdet, för att avgöra om det, som under det senaste kvartssekleet skulle fortsätta att styras av NF, eller om det skulle återgå till Tyskland. Ett tredje alternativ var att Saar fördes över till Frankrike. En internationell kommission skapades i NF:s regi för att genomföra valet, med svensken Allan Rodhe som ordförande. För att minska spänningarna och förhindra våldsutbrott av olika slag skulle också en internationell övervakningsstyrka upprättas. Den kom att ledas av en brittisk general och bestå av 1 500 brittiska, 1 300 italienska, 250 nederländska och 261 svenska soldater.³³

Under några intensiva dagar i början av december 1934 förhandlades ett beslut fram i NF i Genève om att skapa en internationell truppstyrka för Saar. Drivande var den brittiske representanten Anthony Eden och Richard Sandler, som hösten 1934 var ordförande i NF:s generalförsamling. Den 10 december beslöt den svenska regeringen om ett svenskt truppbidrag.

Det förelåg självfallet ett massivt tryck på väljarna från de tysksinnade, men samtidigt ansåg många katoliker och socialdemokrater att detta tillfälle till en återgång till Tyskland inte fick gå förlorat ens med Hitler i Berlin. Med ett valdeltagande på 95 procent den 13 januari 1935 röstade 90,3 procent av väljarna för en återgång till Tyskland, medan 8,8 procent valde ett fortsatt NF-styre och endast 0,4 procent valde anslutning till Frankrike. Den 1 mars återgick Saar till Tyskland och under de mellanliggande veckorna flydde drygt 4 000 människor området före det nazistiska maktövertagandet. NF:s insats i Saar har av förstaeliga skäl hamnat i skymundan av den katastrof som några år senare drabbade Europa och världen, men faktum är att insatsen var framgångsrik. Omröstningen kunde genomföras utan mera omfattande våldsutbrott och störningar.

Den 13 december utsågs överstelöjtnanten Arthur Nordenswan vid Skaraborgs regemente (I 9) till bataljonschef. Rekryteringen skedde bland före detta fast anställda samt underbefäl och befälselever ur infanteriet. Eftersom huvuddelen av de vanliga värnpliktiga år 1934 bara

33. För tillkomsten av den internationella styrkan se senast Ericson Wolke (2017) s. 101–122. När inget annat sägs bygger framställningen nedan om Saarinsatsen i det följande på denna bok.

hade en grundutbildning på 90 dagar ansågs de med stor sannolikhet av militären vara alltför dåligt utbildade för att delta i insatsen.

Av de 261, från samtliga arméns 22 infanteriregementen och tre andra förband, som slutligen kom att ingå i bataljonen var hela 50 stycken befäl av olika grader, ofta med 10–15 års tjänstgöring bakom sig, en extremt hög siffra, och av manskapet var 71 procent före detta fast anställda och de övriga 29 procenten utgjordes av studentbeväringar med extra lång grundutbildning bakom sig. Saarbataljonen blev i än högre grad än Vilnadetachmentet ett elitförband, fördelat på två skyttekompanier.³⁴

Redan den 22 december anlände bataljonen till Saar. Insatsområdet låg i och omkring staden Merzig i nordvästra delen av området. En stor del av tjänsten handlade om fotpatrullering i samhällena eller längs gränsen mot Frankrike, liksom övervakning av vallokaler och valurnor under själva valdagen. Den svenska styrkan kom egentligen aldrig att beröras av några incidenter utan insatsen kunde genomföras i god ordning.

Medan Vilnadetachmentets chef hade förberett sig för väpnad strid, så är det tydligt hur Saarbataljonen hade en mycket lägre ambition att vid behov utöva våld. Truppen var utrustad med handeldvapen med bajonetter, liksom hand-, rök- och tårgasgranater samt enstaka kulsprutegevär. I övrigt saknades helt tyngre vapen. Det var oroliga folkmassor eller på sin höjd lätt beväpnad milis som det nazistiska SA som man förberedde sig på att kontrollera. Vid behov kunde man räkna med stöd av några av de sammanlagt 24 brittiska och italienska pansarbilar som sänts till Saar. Annars var det NF:s samt, inte minst, Storbritanniens och Italiens auktoritet som insatsen ytterst vilade på, inte förmågan till utövande av väpnat våld.³⁵

Någon planerad fransk eller tysk provokation förväntade man sig inte, snarare att enskilda attentatsmän kunde tänkas försöka sabotera valet.³⁶ Mot den bakgrunden var en närmast polisiärt utrustad internationell trupp logisk. Det var en med moderna begrepp traditionell fredsbeva-

34. Ericson Wolke (2017) s. 123–139. Förbandschefen Nordenswans överväganden kan följas i hans minnesanteckningar "Saarbataljonen", Arthur Nordenswans arkiv volym I, KrA.

35. Ericson Wolke (2017) s. 153–154.

36. Underrättelsebedömningarna framgår bl. a. av Wilhelm Reuterswårds den 17/2 1935 i Merzig sammanställda "Upplevelser med svenska bataljonen i Saar", Torsten Karlssons samling, Garnisonsmuseet, Axvall samt i volymen Diverse papper rörande Saarkommenderingen och en brittisk underrättelserapport 26/12 1934, båda i volym E I:1, Saarbataljonen, Svea livgardes arkiv (KrA).

BILD 1. Svensk vaktpost omgiven av skolbarn i Merzig. Foto: Krigsarkivet.

rande uppgift man var dimensionerad för. Föreställningen om en neutral närmast polisiär insats dominerade också 20 år senare, vid den första FN-insatsen med trupp.

Mellersta Östern 1956–1967

Mitt i Suezkrisen, den 4 november 1956 beslutade generalförsamlingen om FN:s första stora insats med en multinationell truppstyrka, att placeras mellan Israel och Egypten. Dagen efter meddelade den svenska regeringen att den i princip var redo att bidra till "upprättandet av en svensk militär kontingent", på villkor att stationeringen byggde på FN:s resolutioner, var starkt tidsbegränsad samt att berörda stater samtyckte. Den 24 november var den första omgången av huvudstyrkan på plats i Mellanöstern, som en del av UNEF I.³⁷

Arméchefen, generallöjtnant Carl August Ehrensvärd misstrodde FN:s förmåga att leda en operation, och förutsåg att utvecklingen lätt kunde dra in den svenska truppen i synnerligen svårhanterliga situationer. Ehrensvärd var också orolig för beredskapsläget mot bakgrund av Ungernkrisen. Motstånd mot insatsen kom också från överbefälhavaren general Nils Swedlund, som befarade "en oförsvarbar åderlätning av vår officerskår" till men för den dagliga utbildningen vid de värnpliktiga förbanden hemma.³⁸ Arméchefen Ehrensvärd trodde inte att enstaka kompanier kunde göra någon skillnad i krisområdet.³⁹

Den svenska bataljonen, som kom att utökas till som mest 650 man, låg först i El Arish-Rafah innan den förflyttades till Gaza. Nu etablerades också den fortfarande gällande grundprincipen att ett förband i internationell tjänst sänds iväg på sex månader, innan det avlöses av nästa förband. Tjänsten kom att domineras av bevakningstjänst från fasta observationsposter och patrullering längs stilleståndslinjen mellan Israel och Egypten. Offer krävdes i min- och trafikolyckor, men an-

37. Nils Sköld, *I fredens tjänst: Sveriges medverkan i Förenta Nationerna fredsbevarande styrka i Mellanöstern 1956–67* (Stockholm 1990). Avsnittet nedan bygger, när inget annat sägs, på denna undersökning.

38. Gunnar Jarring, "Swedish Participation in UN Peacekeeping Operations", i Bengt Holmquist et al. (red.), *Neutrality and Defence: The Swedish Experience – Revue Internationale d'Histoire Militaire*, 57 (Stockholm 1984) s. 59–68. Jfr Överbefälhavaren Nils Swedlunds dagboksanteckningar 13/11 och 14/11 1956, Nils Swedlunds arkiv volym 4 (KrA).

39. Ehrensvärds dagbok 6/11 1956 i Erik Norberg (utg.), *Carl August Ehrensvärd: Dagboksanteckningar 1938–1957*. Kungl Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 16 (Stockholm 1991) s. 374–375.

BILD 2. Svenska FN-soldater på väg från Gaza till Kongo den 19 juli 1960. Foto: Krigsarkivet.

nars utvecklades tjänsten till vad som kom att betraktas som en typisk fredsbevarande "basker blå"-insats. I maj 1967 krävde Egyptens president Nasser att FN-förbanden skulle dras tillbaka, och eftersom FN ansåg att båda parter acceptans var en grundförutsättning för insatsen så accepterade man kravet. Men innan svenskarna hann dra sig bort utbröt sexdagarskriget. Efter några kritiska dagar i skyddsgropar i Gaza kunde den svenska bataljonen den 8 juni evakueras till Cypern.⁴⁰ Tveklöst handlar det här om en traditionell fredsbevarande insats.

Kongo 1960–1964

Kongo är sannolikt den FN-operation som blev mest uppmärksammas på hemmafronten, inte minst genom press, radio och det nya TV-mediet. Förklaringen är att de svenska FN-soldaterna sattes in i strid för att genomdriva FN:s beslut. Här gjorde fredsframtvingandet sin entré som

40. Nils Sköld (1990).

fenomen, även om man planerat för ett sådant i Vilna 1921. En annan förklaring är självfallet den än i dag omdiskuterade kraschen vid Ndola i Nordrhodesia (Zambia) som 1961 tog Dag Hammarskjölds liv.

Omgående efter Kongos självständighet den 1 juli 1960 eskalerade oron och den 17 juli 1960 begärde generalsekreteraren Dag Hammarskjöld insats också av svensk FN-trupp och svaret dagen efter blev jakan-de.⁴¹ Utrikesminister Östen Undén framträdde i radions Eko-program på kvällen den 19 juli: "Att precisera uppgiftens innebörd är inte så lätt. Meningen är inte att truppen skall delta i strider eller verka för något politiskt program eller blanda sig i de inre förhållandena."⁴² Östen Undéns på ytan naiva inställning ger dock inte hela bilden. Statsminister Tage Erlander vädrade i sina dagböcker en djup oro för det eskalerande kaoset i Kongo, och därmed för den svenska insatsen:

Det beslut som vi fattade igår om ett svenskt engagemang i Kongo kan komma att visa sej vara det djärvaste sedan vi bjöd Danmark och Norge försvarsförbund 1949. Den gången hände ingenting som kom beslutet att framstå som djärvt, men denna gång lär vi inte undgå att möta svårigheter. Redan att vi tvingas sända soldater utan att vi hinner med att låta vaccineringen mot gula febern verka kan betyda bekymmer.⁴³

För säkerhets skull förbereddes en förskjutning av skuldbördan till FN: "Sven Andersson (försvarsminister; min anm.) framhöll att [...] F.N. måste själv ta ansvar för truppen."⁴⁴

Den 19 juli lämnade större delen av den svenska bataljonen i UNEF I Gaza med tåg till Kairo, innan bataljonen transporterades vidare med flyg till Leopoldville (Kinshasa), där den var färdigorganiserad den 22. Sverige bidrog också med en flygstyrka bestående av flygförare, helikopterförare och mekaniker, vilken 1962–1963 fick sällskap av ett antal Tunnan-plan i flottiljen F 22.⁴⁵

41. Olof Ruin, *I välfärdsstatens tjänst: Tage Erlander 1946–1969* (Stockholm 1986) s. 110–111.

42. Yngve Möller, *Östen Undén: En biografi* (Stockholm 1986) s. 454.

43. Tage Erlanders dagbok 19/7 1960 i Sven Erlander (utg.), *Tage Erlander: Dagböcker 1960* (Stockholm 2010) s. 110.

44. Tage Erlanders dagbok 19/7 1960 ovan i not 43.

45. Kongomissionen är nog utredd i Nils Sköld, *Med FN i Kongo: Sveriges medverkan i den fredsbevarande operationen 1960–1964* (Stockholm 1994) samt i Tullberg (2012). När inget annat sägs bygges avsnittet nedan på dessa två undersökningar.

De svenska flygstyrkorna kunde dra nytta av en samordning i sambandstjänst med mera med NATO-flyg i samband med transporterna till och operationerna i Kongo. Det var Sveriges första officiella militära samverkan med NATO-styrkor. Värdet av de erfarenheterna var sannolikt inte obetydliga för det svenska flygvapnet.⁴⁶

När delstaten Katanga förklarade sig självständig drabbade FN-trupp samman med katangesiskt gendarmeri i regelrätta strider. I december 1961 inledde FN, med bland andra svenska, irländska, etiopiska och indiska styrkor, regelrätta offensiva operationer kring Elisabethville (Lubumbashi), i syfte att återställa statens Kongos territoriella integritet. De följdes av förnyade hårda strider ett år senare då svenskt stridsflyg sattes in på FN:s sida.⁴⁷

Kongoinsatsen innebar således att svensk trupp genomförde regelrätta anfall, både på marken och i luften, mot en motståndare i syfte att ta och hålla terräng. Trots FN:s förbud mot aktiv underrättelseinhämtning, som ansågs strida mot opartiskheten, utvecklade FN-förbanden i Kongo, inklusive svenskarna en aktiv sådan, vartefter striderna hårdnade. Den mänskliga kostnaden blev 19 döda, om än inte alla i strid, flera sårade och fall av "stridsutmattning" eller posttraumatiskt stressyndrom (PTSD).⁴⁸ Även om man gick in i Kongo i tron att en fredbevarande insats väntade, så utvecklades den snabbt till en fredsframtvängande sådan.

Cypern 1964–1987

När FN i början av 1964 sonderade möjligheterna av en svensk bataljon för att hjälpa till att kyla ned spänningarna mellan grek- och turkcyprioter på Cypern, så framförde flera svenska diplomater invändningar, i synnerhet då NATO-landet Storbritannien var inblandat. Man framhöll vikten av att alla inblandade parter var överens om insatsen.

46. Senast 1964–1965 upprättades (sekretessbelagda) rutiner för samband mellan svenska flygplan och NATO-flyg med relevant utrustning, se Robert Dalsjö, *Life-Line Lost: The Rise and Fall of "Neutral" Sweden's Secret Reserve Option of Wartime Help from the West* (Stockholm 2006) s. 172. Tidssambandet behöver självfallet inte betyda något men är likväl intressant.

47. Lennart Berns, *F 22: Svenskt flyg i FN-tjänst* (Stockholm 1978) samt Leif Hellström, *Fredsflygarna: FN-flyget i Kongo 1960–1964* (Stockholm 2003).

48. Lars Ericson Wolke, *Lessons learned? Svenska operativa och taktiska erfarenheter från Kongokrisen 1960–1964* (Stockholm 2007) samt Fredrik Thisner & Lars Garpenhag, *Försvarsmaktens utlandsveteraner: Historiska aspekter på dagens svenska veteranpolitik, ca 1956–2010* (Stockholm 2016).

Först efter ett inledande avslag accepterade Sverige att delta med trupp.⁴⁹

I mars 1964 började den första svenska Cypernbataljonen sättas upp och två månader senare räknade FN-styrkan UNFICYP 6 353 man, varav 894 svenskar. Hälften av de svenska soldaterna och en stor del av befälet hade erfarenheter från internationell tjänst, varav nyckelpersoner hade tjänstgjort i den svenska militärmissionen i Etiopien 1945–1964 och även i Finlands krig 1939–1944.

Förberedelserna inför Cypern 1964 visar på en betydligt högre beredskap, än inför Kongo 1960, för att insatsen på något sätt kunde gå fel och övergå i en fredsframtvingande operation, men i stället blev utvecklingen snarast den rakt motsatta. Som en röd tråd på Cypern löper den dagliga, relativt lugna, bevakningen från observationsposter och under patrulleringar, endast avbruten av enstaka incidenter. Ett svenskt försök att smugla vapen till turkcyprioter förändrade inte den bilden. Detsamma kan till viss del sägas gälla med undantag för den explosiva dramatiken kring det grekcypriotiska nationalgardets statskupp och den påföljande turkiska invasionen sommaren 1974. Svensk trupp stannade på Cypern till 1987, även om mindre enheter inklusive civila poliser blev kvar ända till 1993.⁵⁰

Den här odramatiska vardagslunken gick så långt att en av bataljonscheferna, Jonas Waern, varnade för en urvattning av uppdraget:

Många soldater upptäckte också Cyperns florerande turistindustri med allt vad det innebar av frestelser: Hotell, restauranger och barer växte upp lavinartat, och familjer, kusiner, fastrar och mostrar kom i vågor för att semestra och samtidigt hälsa på sina anhöriga ... Det var därför en lättnad när Sverige äntligen drog bort FN-truppen från Cypern. Det skulle enligt min mening ha skett mycket tidigare för att pressa parterna till större aktivitet i fredsförhandlingarna och för att undvika ett semester-FN.⁵¹

49. Cyperninsatsen är behandlad i Sune Persson, *Svensk militär på Cypern: SWEDBAT och UNFICYP 1964, 1974 och 1987* (Stockholm 1991) samt Gustaf Welin & Christer O:son Ekelund, *FN på Cypern: Den svenska fredsbevarande insatsen 1964–1993* (1999). En tidig, men ännu delvis användbar studie, är James A. Stegenger, *The United Nations Force in Cyprus* (Ohio SUP 1968). När inget annat sägs bygger detta avsnitt på dem, främst Welin & Ekelund.

50. Paul Holmberg, *Svensk FN-polis på Cypern: 29 års FN-insatser för fred 1964–1993* (Stockholm 1998).

51. Jonas Waern, *Cypern: Svenskarnas inledande FN-aktion 1964* (Stockholm 1995) s. 259–261.

Att Cyperninsatsen på grund av bristen på effektiva medel att lösa konflikten har bidragit till att bevara status quo torde de flesta forskare vara ense om i dag.⁵²

Cypern var en typisk fredsbevarande insats men innehöll faktiskt vad man skulle kunna kalla vissa potentiellt fredsframtvängande drag. I sina försök att kartlägga spänningar mellan grek- och turkcyprioter bedrev nämligen de svenska bataljonerna en aktiv underrättelseverksamhet, där särskilda "bypärmar" upprättades. De innehöll information av intresse: religiösa ledare, tolkar, skolor, sjukvårdsinrättningar, teleförbindelser med mera, men också militära och polisiära förhållanden, positioner, beväpning och så vidare hos grek- och turkcyprioter samt viktiga personer. Den senare informationen hämtades ofta från FN:s civila polis, som inte sällan hade bäst insyn i lokala förhållanden. Den här typen av underrättelseinhämtning påminner rent tekniskt om sådan som samtidigt bedrevs i olika kolonialkrig.⁵³

Detta är extra viktigt då det officiellt var en FN-princip att organisationens styrkor inte skulle bedriva underrättelseverksamhet eftersom det stred mot insatsens opartiskhet. Redan i Kongo inledde FN-förbanden, inklusive de svenska, en mera offensiv underrättelseinhämtning som i strikt mening inte stämde överens med de fredsbevarande operationernas strikta neutralitet och fredsbevarande framtoning. Den här typen av taktisk underrättelsetjänst, "humint", avvek också helt från den man övat hemma i Sverige, vilket innebar en taktikanpassning under de internationella insatserna.

Mellersta Östern 1973–1980

Insatsen av FN-trupp i slutet av Oktoberkriget i Mellersta Östern år 1973 skedde med stor hast, eftersom det gällde att stoppa det pågående kriget. Israeliska trupper hade gått över Suezkanalen och stod i det afrikanska Egypten bara tio mil från Kairo, medan den egyptiska 3:e armén var inringad i Sinai och hotades av utplåning. De direkta krigshandlingarna upphörde den 24 oktober och dagen efter kom säkerhetsrådets resolution om upprättandet av en ny FN-styrka för Mellersta Östern och den

52. Bellamy m. fl. (2010) s. 185.

53. Lars Ericson Wolke, "Underrättelsefunktionen i internationella operationer: En studie av de svenska insatserna i Kongo, Cypern, Bosnien och Liberia, 1960–2004", i *Militärhistorisk Tidskrift* 1 (2014) s. 115–163. Underrättelsearbetet kan följas i ett antal bevarade "bypärmar", Svenska FN-bataljoner på Cypern volym 1–8 (KrA).

26 beslöt regeringen om insatsen av en svensk styrka. Redan den 26–27 överfördes delar av bataljon 50 C på Cypern till Egypten.⁵⁴

Under ledning av sin chef, den finske generalen Ensio Siilasvuo, grupperades den nya FN-styrkan, UNEF II, mellan egyptier och israeler. Den svenske bataljonschefen överstelöjtnanten Stig Edgren fick en föga utförlig order: "[...] Vi vet ej var fronten går. Strider pågår. Er uppgift: Ta er dit. Ta er in emellan dem. Skilj dem åt! Se till att de slutar skjuta. Lös uppgiften enligt er egen kompetens och fantasi. Någon fråga?" Därefter började svenskarna grupperas vid Ismailia. Insatsen började under stor dramatik och den 13 november besköts en svensk observationspost så kraftigt att truppen fick anmäla "stridsutmattning" i sin rapport.⁵⁵

Allt eftersom den stegvisa israeliska reträtten ur Sinai fortskred de följande åren följde FN-trupperna efter och insatsen kom alltmer att likna den från åren 1956–1967, med observationsposter och patrullering mellan de båda parterna. I vissa avseenden blev förhållandena för UNEF II lugnare än för UNEF I, eftersom Egypten och Israel nu hade ett gemensamt intresse av att förhindra infiltration över gränsen. Efter Camp David-avtalet 1978 avvecklades UNEF II stegvis och i september 1979 lämnade den svenska bataljonen Sinai, även om en mindre del fanns kvar till april 1980.⁵⁶

Efter den högradigt kritiska inledningen förvandlades UNEF II till den kanske mest lugna och "basker blå"-typiska av alla svenska fredsbevarande insatser under det kalla kriget, med FN som håller isär två parter som accepterat grundförutsättningarna för den internationella insatsen. Den utveckling mot fredsframtvingande åtgärder som inletts i Kongo och som, vad gällde aktiv underrättelseinhämtning, till en mindre del fortsatte på Cypern, avbröts helt.

Libanon 1978–1994

Efter den israeliska invasionen av Libanon i mars 1978, som var ett försök att slå ut den palestinska befrielseorganisationens (PLO) styrkor i landet, beslöts om en ny FN-styrka, UNIFIL, med förläggning till södra delen av

54. Bertil Stjernfelt, *Fredsskådeplats Sinai: FN:s fredsbevarande operation i Mellanöstern 1973–80, särskilt den svenska insatsen* (Stockholm 1987). Avsnittet nedan bygger när inget annat nämns på hans bok.

55. Stjernfelt (1987).

56. Stjernfelt (1987).

landet.⁵⁷ I mars 1978 sändes ett kompani dit från den svenska bataljonen i Sinai, men det stannade bara två månader. Från 1980 etablerades i stället ett svenskt sjukvårdskompani, som 1986 utökades till en underhållsbataljon. Den styrkan, som vanligen bestod av runt 600 män och kvinnor, kom att stanna kvar i södra Libanon till 1994. Då hade sjukhuskompaniet 1990–1991 fått bilda stommen i det svenska fältsjukhuset i Saudiarabien inför och under det första Kuwaitkriget.⁵⁸

Den svenska UNIFIL-bataljonen faller till stor del, men inte helt, vid sidan av den här undersökningen, eftersom den inte var sammansatt för en traditionell fredsbevarande insats, utan närmast för att stödja övriga UNIFIL-enheter. En ren fredsbevarande insats, för att inte tala om en fredsframtvingande sådan, var dessutom i det närmaste omöjlig i ett område där israeliska och palestinska styrkor och diverse libanesiska miliser opererade.

Västra Balkan 1991–2014

Som en konsekvens av utbrottet av de postjugoslaviska krigen i först Slovenien, sedan Kroatien och därefter Bosnien-Hercegovina 1991–1992⁵⁹ beslöt den svenska regeringen i augusti 1993 att ställa en bataljon om 800 man till FN:s förfogande. Då hade en mindre styrka redan sänts till Kroatien. Inledningsvis hade FN ambitionen att vara fredsbevarande, men under trycket av en hänsynslös etnisk rensning från först reguljära jugoslaviska och Bosnienserbiska milisförband, sedan också från kroatiska och muslimska styrkor tvangs FN övergå till att försöka skydda flyktingar och hjälptransporter, vilket inte heller kunde upprätthållas.⁶⁰

Inledningsvis genomfördes hela insatsen som en FN-operation (UNPROFOR), med som mest 39 000 man från ett 40-tal länder. Den 20 september 1993 anlände den första svenska bataljonens (BA 01) förtrupp till Tuzla i nordöstra Bosnien, nära frontlinjen mellan den muslimsk-

57. Reflekterande memoarer har skrivits av UNIFIL:s förste Force Commander: Emmanuel A. Erskine, *Mission with UNIFIL: An African Soldier's Reflections* (London 1989). Tyvärr saknas en djupare vetenskaplig studie av denna insats.

58. Processen kan följas i de bevarade arkiven från FN-sjukhuskompanierna i Libanon och de Svenska Underhållsbataljonerna i Libanon samt Svenska FN-fältsjukhuset i Saudiarabien 1990 (KrA).

59. För de postjugoslaviska krigen se Branka Magas & Ivo Zanic, *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991–1995* (London 2001).

60. Det fattas ännu en vetenskaplig studie av den svenska insatsen på västra Balkan. Den svenske chefens för BA 01 version ges i Ulf Henricsson, *När Balkan brann!* (Stockholm 2013).

dominerade bosniska armén (BHA) och de Bosnienserbiska förbanden.

I oktober 1993 ryckte en svensk patrull om fyra bepansrade fordon in i byn Stupni Do där bosnienkroatisk milis just utfört en massaker på muslimska bybor. De svenska soldaterna fick begrava 15 kroppar. Flera svenskar har vittnat om hur man omedelbart ville hämnas på förövarna som ännu fanns på sluttningarna utanför byn. Nu lyckades man i stället förhindra en större massaker i den näraliggande staden Vares, men reaktionen i Stupni Do visar hur lite det behövs för att också en formellt neutral styrka snabbt kan bli en högst aktiv part i konflikten.

De internationella förbandens relativa svaghet i förhållande till de stridande parterna visade sig gång på gång och kulminerade med de nederländska truppernas oförmögenhet att hejda den serbiska massakern i juli 1995 på 8 000 muslimska män och pojkar från staden Srebrenica. En bidragande orsak till misslyckandet var att den nederländska styrkan nekades stöd av NATO-flyg, vilket var det enda sättet att utöva tillräcklig press på de serbiska förbanden runt staden.⁶¹ Bosnienkatastrofen illustrerade hur en traditionell fredsbevarande insats var nästan omöjlig att genomföra om inte alla parter var med på den, samtidigt som de internationella trupperna saknade förmåga att vara fredsframtvingande.

Först Srebrenicamorden och sedan en serbisk artilleribeskjutning av Markalemarknaden i Sarajevo i augusti 1995, då 37 människor dödades och ett 90-tal skadades, ledde till att NATO genomförde en omfattande flygkampanj mot Bosnienserbiska ställningar, men de internationella styrkorna på marken användes inte. Flygattackerna ackompanjerades av ett kraftigt amerikanskt tryck på alla inblandade parter, vilket till slut resulterade i fredsavtalet i Dayton som undertecknades i december 1995.⁶² Som en konsekvens av Daytonavtalet ersattes UNPROFOR-styrkorna av en NATO-ledd styrka (IFOR) som skulle bevaka skiljelinjerna mellan de båda entiteterna i Bosnien-Hercegovina, den kroatisk-muslimska federationen och den Bosnienserbiska republiken. Till betydande del var det UNPROFOR-förband, inklusive svenska, som "bytte hatt" till IFOR. Ett år senare, i december 1996, ersattes IFOR av SFOR som i sin tur verkade fram till december 2004. Den sista svenska bataljonen lämnade Bosnien år 2000.

61. Jan Willem Honig & Norbert Both, *Srebrenica: Record of a War Crime* (New York 1997).

62. Sumantra Bose, *Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention* (Oxford & New York 2002).

Lite i skuggan av dramatiken i först Kroatien och sedan i Bosnien pågick en betydligt mindre dramatisk insats i Makedonien, där makedonska, albanska, serbiska, grekiska och bulgariska intressen löpte samman. Här placerades redan 1992 FN-styrkor i form av först Macedonia UNPROFOR Command och senare UNFYROM Command. Den nordiska delen av insatsen, Nordbat 1, utgjordes av svenska, finländska och norska enheter, och grupperades längs den makedonska gränsen mot Albanien och den av albaner dominerade serbiska Kosovoprovinnsen.⁶³

Om Bosnieninsatsen blev allt mera våldsam och slutligen fredsframtvingande, så kom Makedonieninsatsen att behålla mycket av den klassiska fredsbevarande operationens kännetecken med observationsposter och patrullering av gränser mellan parterna, även om den bakomliggande spänningen tidvis var hög. En viktig förklaring är att både den makedonska regeringen i Skopje och den albanska i Tirana hade ett gemensamt intresse av en lugn utveckling. Makedonieninsatsen är ett tydligt exempel på en preventiv insats.

Under 1993–1995 genomgick de svenska fredsbevarande insatserna på Balkan således en dramatisk förändring. Insatsen i Bosnien 1993 – och i Kroatien 1991 – började som en traditionell fredsbevarande FN-insats, men när den efter plågsam tidsutdräkt, det vill säga utökat fredsbevarande, visade sig vara omöjlig, övergick den i en fredsframtvingande insats år 1995. I samma ögonblick överfördes huvudmannaskapet från FN till NATO. Det säkerhetspolitiska skiftet för Sverige kunde inte vara tydligare, även om Sverige redan före 1995 samverkade med NATO-länderna Danmark och Norge, om än under FN-flagg. Under hela tiden använde sig de svenska bataljonerna av en taktisk underrättelsetjänst som starkt påminner om vad som skedde i Kongo och på Cypern.⁶⁴

Men hur mycket Bosnieninsatsen än utgjorde ett tydligt brott i utvecklingen av de svenska fredsbevarande insatserna, så är det viktigt att komma ihåg att marken för den utvecklingen hade beretts i närtid. Som en konsekvens av den irakiska ockupationen av Kuwait 1990 och den påföljande internationella koalitionen seger i det första Gulfkriget

63. Lars Ericson Wolke, "Kosovo: Historien om kampen och kampen om historien – Den svenska KFOR-insatsen 1999–2013 sedd i sitt sammanhang", i *Erfarenhetsanalys Kosovo: En rapport från insatsledningens avdelning för erfarenhetsanalys* – Försvarsmakten, FOI, Försvarshögskolan (Stockholm 2015) s. 23–101. När inget annat nämns bygger framställningen nedan om Kosovoinsatsen på detta arbete.

64. Ericson Wolke (2014).

i början av 1991, blev Sverige engagerat genom fältsjukhuset i Saudiarabien och efter krigsslutet 1991 under några månader med ett mindre underhållsförband till övervakningskommissionen (UNIKOM) i Kuwait. Den svenska styrkan hämtades från den svenska bataljonen (UNIFIL) i Libanon. Det hela skedde på FN-uppdrag, men i praktiken var sjukhuset stöd till en amerikanskledd offensiv för att återskapa Kuwaits suveränitet.⁶⁵

Visserligen avvisade utrikesutskottet år 1991, efter Kuwaitkriget, motioner som föreslog att Sverige inte bara skulle driva frågan att FN skulle aktivera så kallade fredsskapande insatser, utan också att Sverige skulle erbjuda förband till sådana insatser. Avvisandet skedde med hänvisning till FN-stadgan,⁶⁶ men i praktiken hade utvecklingen 1990–1991 ändå börjat röra sig åt detta håll och den utvecklingen bekräftades i Bosnien 1993–1995.

Sådan var situationen när sammandrabbningar mellan serbiska säkerhetsstyrkor och den Kosovoalbanska UCK-gerillan 1998–1999 eskalerade till en omfattande och brutal etnisk rensning, där stora delar av Kosovos albanska befolkning fördrevs av serberna. Den internationella reaktionen blev kraftig och kulminerade med NATO:s flyg- och missilangrepp mot serbiska positioner inne i Kosovo, men också mot en rad mål i själva Serbien, inklusive i Belgrad. Bombkampanjen inleddes den 24 mars 1999 och upphörde den 10 juni, när den serbiska regeringen började evakuera sina trupper från Kosovo. I stället marscherade 50 000 man ur KFOR samt nästan 3 000 ryska soldater in.

Till en början var KFOR:s grundläggande uppgift att avvärja ett serbiskt invasionsförsök in i Kosovo. Men när det hotet sjönk undan blev den andra uppgiften, att säkra lugnet i Kosovo och förhindra strider mellan albanska och serbiska grupper i området, huvuduppgiften. Styrkan minskade också stegvis för att 2011 vara nere i 5 500 man. Därtill etablerades en särskild interimistisk civil FN-administration, inklusive en internationell polisstyrka, för att styra Kosovo (UNMIK), som verkade fram till sommaren 2008. I februari 2008 utropade sig Kosovo som en självständig stat, vilket väckte våldsam opposition i Serbien.

65. Förutom ovan i not 58 anförda arkivhandlingar se Sune Persson, *UNMIK: United Nations Operations in Iraq and Kuwait, 1991–1992* (Stockholm 1993).

66. Håkan Edström & Dennis Gyllensporre, *Svensk försvarsdoktrin efter kalla kriget* (Stockholm 2014b) s. 47–48.

Redan i februari 1999 lämnade den svenska regeringen "en icke bindande avsiktsförklaring" till NATO att Sverige var intresserat av att delta i en internationell fredstyrka. Att förklaringen lämnades till NATO är ett utslag av att den socialdemokratiska regeringen önskade ett närmare svenskt samarbete med NATO. Sedan 1994 deltog Sverige också i samarbete med NATO inom ramen för Partnerskap för fred (PFP). Den 6 maj lämnade regeringen en proposition till riksdagen om ett svenskt truppbidrag i Kosovo.

Men det tilltänkta förbandet från den svenska snabbinsatsstyrkan, SWERAP, visade sig, av flera skäl inte vara så snabbt gripbart, tvärtom. Först under oktober 1999 var den svenska truppen, KS 01 om totalt 848 man etablerad på plats i Kosovo. Kärnan utgjordes av en mekaniserad skyttebataljon kompletterad med underrättelse- och minröjningsenheter.

Från svensk sida framhölls att KS 01 skulle samverka fullt ut med KFOR, eller som Överbefälhavaren Owe Wiktorin förklarade i ett brev till den amerikanske generalen Wesley Clark, högste chef för NATO-styrkorna i Europa (SACEUR): "there are no restrictions in the use of the Swedish battalion within KFOR AOR".⁶⁷ KS 01 organiserades som en del av en brittiskledd brigad. Den svenska styrkan hade fem uppgifter: 1) Vara beredd att med militära medel hindra ett serbiskt anfall mot Kosovo. 2) Skapa ett säkert samhälle för befolkningen oavsett etniskt ursprung, vilket i sin tur innebär ett upprätthållande av lag och ordning samt skydda minoriteter i samverkan med bland annat UNMIK polisorganisation. 3) Skydda gränserna till Kosovo från inträngande av militära och paramilitära styrkor, smuggling eller annan illegal verksamhet i Kosovo. 4) Förhindra illegal eller paramilitär verksamhet i Kosovo. 5) Upprätthålla en hög säkerhets- och skyddsnivå för KFOR, UNMIK och civila hjälporganisationer.⁶⁸

Uppgifterna spände som synes från traditionella fredsbevarande, polisliknande uppgifter till renodlat militära stridsuppgifter. Det senare gäller främst den första punkten. Den svenska bataljonen grupperades utspridd för att vara mindre sårbar vid en överraskande attack. Dessutom

67. Owe Wiktorin till Wesley Clark 1/3 2000, handbrev 22/00, förvarat i Swedint/J3, Insatsavdelningen volym F 4:5 (KrA). AOR = Area of Responsibility, dvs KFOR:s verksamhetsområde.

68. Ericson Wolke (2015) s. 51.

förbereddes eldlägen så att KS 01 vid behov skulle kunna få understöd från ett brittiskt haubitsbatteri. Den svenska uppgiften var att fördröja en serbisk attack, så att sedan NATO-förband på marken och i luften kunde hinna samla sig för att hejda och driva tillbaka angriparen över gränsen. Det här är faktiskt enda gången som svensk trupp har grupperats för fördröjningsstrid i ett skarpt läge, det vill säga just det taktiska uppträdande man förberett sig på under en stor del av det kalla kriget, främst vid en eventuell invasion över landgränsen i norr.⁶⁹ Därutöver övervakades även gränsen mot Makedonien (FYROM) av svensk trupp, och senare ingick även en svensk granatkastarpluton ur KS 03 i en brittisk stridsgrupp på 400 man med uppgift att övervaka den makedonska gränsen.

Detta innebar ju inte att de traditionella fredsbevarande uppgifterna försvann, tvärtom, de fanns kvar vid sidan av "beredduppgiften" mot en serbisk invasion. Som vanligt avlöstes de svenska bataljonerna också i Kosovo efter sex månader, och redan under KS 02 och senare KS 03 började hotet av en serbisk invasion att tonas ned. I stället lades ökad vikt vid säkerhetsfrämjande åtgärder inom hela ansvarsområdet. KFOR ansåg att det behövdes militära förband för att stödja UNMIK-polisen mot den tunga, och väl beväpnade, kriminalitet som höll på att utvecklas.⁷⁰ Sammantaget innebar denna utveckling att den militära underrättelseverksamheten, sådan den bedrivits i Kongo och på Cypern, blev allt viktigare och dessutom tenderade att flyta samman med det som brukar kallas kriminalunderrättelsetjänst. Det i sin tur innebar att sökoperationer efter vapenförråd, misstänkta personer med mera alltifrån KS 04, första halvåret 2002, blev allt viktigare.

Redan KS 01 etablerade fasta bemanningar vid kyrkan i Laplje Selo och vid klostret i Gracanica, vilka utgjorde små, men symboliskt viktiga, serbiska enklaver i ett albanskdominerat område. Man eskorterade också transporter genom fientliga områden. Under första halvåret 2003 omgrupperades den svenska styrkan (KS 07) till huvudstaden Pristina, för att fylla luckor som uppstått när brittiska förband där flyttats till Afghanistan, Irak och Liberia.

69. Ericson Wolke (2015) s. 50; Bengt Gustafsson, "Milo ÖN: Flank till Nordnorges avvärningsområde", i Bo Hugemark (red.), *Den stora invasionen: Svenskt operativt tänkande under det kalla kriget* (Stockholm 2017) s. 59–83.

70. KS 03:s veckorapport vecka 116, daterad 21/4 2001, i Rapporter KS 03–KS 04, volym B 6:1, Utlandsstyrkan, Försvarsmaktens Logistikenhet, Uppsala (FMLog),

Den mest dramatiska händelsen under den svenska insatsen i Kosovo inträffade i Caglavica den 17 mars 2004, då åtskilliga tusen albanska demonstranter försökte tränga in i serbiska bostadsområden. Efter stora ansträngningar lyckades trupp ur den svenska bataljonen KS 09 hejda anloppet. De våldsamma kravallerna visade sig vara väl styrda, vilket gjorde förmåga till såväl kontroll av folkmassa som underrättelseinhämtning och dolda insatser mot ledningsfunktioner, det vill säga ledare av kravallerna, central. Till slut avvisades hotet mot serbiska civila, utan dödsoffer eller svårt skadade, på någondera sidan. Men under några timmar stod det och vägde och bataljonsledningen betecknade situationen som "stridsliknande verksamhet". Caglavicaoroligheterna var kulmen på en period i Kosovo där NATO ännu bedömde situationen som mera labil än den pågående insatsen i Afghanistan.⁷¹

I juni 2004 drogs det svenska truppbidraget i Kosovo ned till ett kompani och därefter fortsatte minskningen innan Kosovoinsatsen avslutades i och med hemtagningen av KS 27 i början av december 2013.⁷² Kosovoinsatsen började med beredskap att vara fredsframtvängande, men övergick stegvis till en komplex insats där det fanns inslag av kategori två till sex i typologin ovan – fredsbevarande, utökat fredsbevarande, fredsframtvängande, övergångsstödjande och övergångsadministrerande.

Afghanistan 2002–2014

Direkt efter 11 september-attentaten i New York 2001 inleddes en snabb planering i både USA och NATO för en insats i Afghanistan. Under oktober–december störtades talibanregimen av sina fiender i den "Norra alliansen" stödda av en USA-ledd koalition (OEF) bestående av NATO-länder och Australien. I december arrangerade FN en konferens i Bonn där det beslutades om en multinationell koalitionsstyrka (ISAF), som med FN-mandat skulle stödja den afghanska övergångsregeringens i Kabul återuppbyggnad och skapande av säkerhetsstrukturer. Bilden komplicerades av att USA:s trupper inom OEF lydde direkt under ett amerikanskt kommando, medan OEF också hade ett eget högkvarter i Kabul. Genom att stödja ISAF kunde Sverige visa lojalitet

71. Wilhelm Agrell, *Ett krig här och nu: Från svensk fredsoperation till upprorsbekämpning i Afghanistan 2001–2014* (Stockholm 2013) s. 118; Ebbe Blomgren, *Caglavica 17 mars 2004: Sex militära chefer berättar om ett upplopp i Kosovo* (Stockholm 2007); Ericson Wolke (2015) s. 63–65.

72. Ericson Wolke (2015) s. 67–88.

med det drabbade USA, men samtidigt agera under FN-flagg.⁷³

Lösningen på problemet blev en underrättelsepluton, några tiotal man ur specialförbandet Särskilda skyddsgruppen (SSG). SSG var då ännu omgärdad av stor sekretess, men erbjöd en möjlighet att snabbt sända en elitstyrka, även om numerären var liten. Uppgiften var "humint", personbaserad underrättelseinhämtning. Vid sidan av den politiska viljan att närma sig NATO, så hade Försvarsmakten ett eget intresse av att finna en ny roll och motivera sin fulla existens i ett läge där försvarsbeslutet år 2000 hade inneburit att den nationella försvarsplaneringen i princip upphörde och betydande delar av invasionsförsvaret från det kalla kriget höll på att monteras ned. Inriktningen mot internationella insatser kom därmed som en skänk från ovan för både politiker och militärledning.⁷⁴

Den svenska plutonen samverkade med den brittiska 16th Air-assault brigade. Syftet var att stödja ISAF med underrättelser, men det förekom också annan verksamhet, bland annat en undsättningsoperation och utbildning av afghanska livvakter. När SSG-plutonen roterade hem ersattes den av Insatskompaniet ur Fallskärmsjägarskolan, senare omvandlat till ett andra specialförband, Särskilda inhämningsgruppen, SIG. När även denna enhet roterade hem kom man att kalla alla efterföljare för "Fortsättningsstyrkan", eller FS.

Nu följde insatser med CIMIC-förband (Civil Military Co-operation), som skulle ansvara för civil-militär samverkan och mera specifikt PRT-enheter (Provincial Reconstruction Team), som skulle främja återuppbyggnad – eller snarast skapande – av en administrativ infrastruktur i olika regioner. Vad det innebar kunde dock variera betydligt längs skalan fredsskapande-fredsframtvingande. PRT i tysk regi innebar fokus på återuppbyggnad medan britternas PRT prioriterade säkerhetssektorn. Britterna etablerade ett antal militära observationsstyrkor (MOT), som

73. Standardverket om de politisk-militära aspekterna på den svenska Afghanistan-insatsen är Agrell (2013), medan den renodlat militära insatsen är analyserad i Pär Eriksson & Henric Roosberg, *Sveriges bidrag till ISAF 2002–2014: En insatshistorik – En rapport från insatsledningens avdelning för erfarenhetsanalys*, Försvarsmakten, FOI (Stockholm 2015). Viktigt är också Arita Holmberg & Jan Hallenberg (red.), *The Swedish Presence in Afghanistan: Security and Defence Transformation* (Abingdon 2017) och Magnus Johnsson, *Strategic Colonels: The Discretion of Swedish Force Commanders in Afghanistan 2006–2013* (Uppsala 2017). Den fortsatta framställningen om Afghanistan bygger, när inget annat sägs, på Agrell (2013).

74. Wilhelm Agrell, *Fredens illusioner: Det svenska nationella försvarets nedgång och fall 1988–2009* (Stockholm 2010) samt Agrell (2013).

med patruller i byarna övervakade utvecklingen i ett visst område. Om dessa hamnade i svårigheter så kunde de undsättas av rörliga enheter. Ett 50-tal man ur den svenska styrkan ingick i sådana brittiska MOT och rörliga enheter.

Denna utveckling sammanföll med att USA och Storbritannien 2003 drog bort stora förband från Afghanistan för invasionen av Irak. I stället övertog NATO, om än till en början motvilligt, ledningen av ISAF. Situationen komplicerades ytterligare av talibanernas "återkomst" och en stegring av stridsaktiviteten. I december 2010 kulminerade insatsen med 130 000 man, varav 90 000 amerikaner, innan en neddragning inleddes.

Sammantaget innebar detta en ökad stridsaktivitet och utsatthet för alla internationella styrkor, samtidigt som gränsdragningen mellan olika typer av insatser blev allt svårare. Vem stödde civil återuppbyggnad eller var fredsbevarande övervakare och vem ingick i ett stridande förband? För motståndaren spelade det mindre roll, alla sågs som del av den utländska invasionen.

I november 2005 drabbades en svensk trupp av IED, en fjärrutlöst vägbomb som dödade två svenska soldater och skadade en tredje samt en afghansk tolk. Denna svenska förlust följdes av ett antal stridssituationer, där svensk trupp besköts och besvarade elden. Överraskningen hemma i Sverige var uppenbarligen stor att strider alls kunde förekomma, sannolikt främst på grund av att den sidan av konflikten inte hade uppmärksamats särskilt, varken i den politiska eller mediala diskussionen.⁷⁵ På våren 2006 övertog Sverige ett PRT i Mazar-e Sharif. Styrkan fick också en annan uppgift, nämligen att vara rådgivare till den afghanska armén och polisen (OMLT). År 2011 fanns det 565 svenska soldater i Afghanistan, med tre skyttekompanier som en kärna i en lätt manöverbataljon. Därefter minskade den svenska styrkan ned till ett 30-tal personer i början av år 2015.

Den ökade stridsaktiviteten innebar från 2009 att COIN (Counterinsurgency) eller upprorsbekämpning blev ISAF:s överordnade strategi för Afghanistaninsatsen. Därmed var de svenska förbanden en del av en offensiv militär operation.

År 2009 stupade en lokalanställd tolk i svensk tjänst och flera svenskar sårades i samband med en IED-attack mot en svensk kolonn. Ett år senare, i februari 2010, dödades två svenska officerare och en tolk i en in-

75. Agrell (2013).

siderattack vid en afghansk polisstation. I oktober samma år stupade en femte svensk soldat i samband med ett IED-överfall. De ökade riskerna ledde till att de obepansrade svenska civila fordonen, efter en utdragen process, byttes ut mot mera robusta militära fordon.

Redan från början spretade den svenska insatsen, med en fot i fredsbevarande och en annan i fredsframtvingande verksamhet, men stegvis skedde en tyngdpunktsförskjutning mot förmåga till väpnade strid, på egen hand och i samverkan med andra. Det speglar hela den internationella Afghanistaninsatsens komplexitet, i kombination med ett försämrat säkerhetsläge och bristande samordning mellan olika aktörer.

Liberia 2004–2006

I ett försök att lugna ned situationen efter våldsamma inbördesstrider i Liberia, sammantvinnade med konflikter med grannen Elfenbenskusten, och främja ett fredsavtal sände FN en multinationell styrka till landet. Säkerhetsrådet gav styrkan (UNMIL) i uppdrag att aktivt stödja en övergångsregering i Monrovia, vilket i praktiken var detsamma som en fredsframtvingande insats.⁷⁶

Sex svenska kontingenter sändes dit mellan 2004 och 2006. Den svenska styrkan utgjordes av ett kompani som ingick i en irländsk bataljon. Förutom skydd av civila som hotades av övergrepp innebar uppgiften för det irländsk-svenska förbandet patrullering, aktiva sökoperationer i områden där avväpning av miliser skulle ha skett, men också ytterst att fungera som UNMIL:s snabbinsatsstyrka i händelse av kris. Den svenska styrkan i Liberia var den första som hade utrustats med Stridsfordon 90. Det var en kraftfull styrkeuppvisning gentemot olika lätt beväpnade miliser eller kriminella grupperingar, på ett sätt som varit otänkbart under det kalla krigets insatser. I de senare var lättare kulsprutebestyckade KP-bilar den tyngsta beväpningen, vid sidan av granatgevär och granatkastare.⁷⁷

Liberiainsatsen utvecklades närmast till en skvader av kategorierna tre till sex i typologin – utökat fredsbevarande, fredsframtvingande, övergångsstödande och övergångsadministrerande – men med tyngdpunkt på fredsframtvingande.

⁷⁶. Ingvar Sjöblom, *Interoperabilitet i multinationella operationer: Fallstudie Liberia (LA 01) och tankar inför framtiden* (Stockholm 2005).

⁷⁷. Sjöblom (2005).

Kongo 2006

I början av 2000-talet höll Demokratiska republiken Kongo på att slitas sönder av en rad olika väpnade konflikter kring de östafrikanska stora sjöarna, där som mest nio afrikanska stater och minst ett tjugotal olika väpnade grupperingar slogs på kongolesisk mark. Bara mellan 1998 och 2003 uppskattas striderna och flyktingkatastrofer i deras efterföljd ha krävt uppemot fyra miljoner dödsoffer. Som en konsekvens inleddes redan 1999 en omfattande FN-insats (MONUC) för att få bukt med det utbredda våldet.⁷⁸

Den svenske brigadgeneralen Jan-Gunnar Isberg ledde en brigad ur MONUC i upprepade offensiva stridshandlingar med hjälp av granatkastare, pansarfordon och stridshelikoptrar. Vid sidan av Jonas Waern i södra Katanga 1961, blev Isberg därmed den ende svenske officer som i modern tid lett en hel brigad i väpnad strid.⁷⁹

Men mot slutet av 2005 stod det allt för tydligt klart att den stora FN-insatsen i Kongo inte förmådde att hantera säkerhetssituationen, varför FN bad om temporärt bistånd från EU. Resultatet blev EUFOR DR CONGO där Sverige under sommaren bidrog med strax under 100 man ur specialförbandet SSG.⁸⁰ I propositionen om insatsen talades om stabilisering, skydd av civila och underrättelseinsatser. Under Operation Artemis i Kongo genomförde den svenska styrkan, i samverkan med franska förband, ett antal stridsinsatser som var bland de mest offensiva som svensk trupp dittills deltagit i.⁸¹ Kongoinsatsen kan närmast beskrivas som en blandning av utökat fredsbevarande och fredsframtvängande.

Tchad 2008

På hösten 2007 beslöt FN:s säkerhetsråd att skapa en multinationell styrka för att stödja regeringarna i Tchad och Centralafrikanska republiken att återställa den inre säkerheten. En central del av insatsen utfördes av förband från EU-länder i EUFOR, och däri ingick ett svenskt kompani om 170 man ur Amfibiekåren som kompletterades med en finländsk plu-

78. Lars Ericson Wolke, "Kongokrigen i ett historiskt perspektiv", i Jan-Gunnar Isberg & Lotta Victor Tillberg, *Med alla nödvändiga medel: Brigadgeneral Jan-Gunnar Isbergs erfarenheter från tjänstgöringen i Kongo 2003–2005* (Stockholm 2011) s. 223–229.

79. För deras erfarenheter se Jonas Waern, *Katanga: Svensk FN-trupp i Kongo 1961–62* (Stockholm 1980) och Isberg & Tillberg (2011).

80. Edström & Gyllensporre (2014b) s. 165–167, 183–186.

81. Utlandsstyrkan (2006) s. 198–199.

ton på 38 man. Viktigt stöd i form av flygtransporter med mera fick man från de stora franska förband som fanns i Tchad. Under 2008 verkade två svenska enheter i Tchad (TD 01-02).⁸²

Uppgiften var de sedvanliga säkerhetsfrämjande uppgifterna visavi både rebellmiliser och kriminella strukturer. Dessutom bedrev svenska underrättelseinhämtning, inte minst genom omfattande fordonspatrulleringar. I praktiken handlade det således om offensiv underrättelseinhämtning och vid behov stridsinsatser mot de aktörer som av en eller annan anledning vände sig emot det grundläggande FN-beslutet om stöd till regeringarna, närmast en fredsframtvingande insats således.

Libanon 2006–2007 och Somalia 2009–2010

Nästan alla svenska internationella insatser har skett med marktrupp, men 2006 deltog en kustkorvett (HMS *Gävle*) i en FN-insats utanför Libanons kust för att skydda sjöfarten i området. År 2007 avlöstes den första styrkan av kustkorvetten HMS *Sundsvall*. Den insatsen blev fredsbevarande men hade mandat att kunna utvecklas till en fredsframtvingande om situationen hade krävt det.⁸³

I juli 2007 gick FN:s livsmedelsprogram (WFP) och den Internationella Sjöfartsorganisationen ut med en begäran om eskort till de humanitära hjälpsändningar som sjövägen transporterades in till Somalia. Piratangrepp, som utgick från den somaliska kusten, blev alltmera omfattande. I december 2007 inledde några stater med Frankrike i spetsen en sådan eskortverksamhet, följd av en NATO-insats på sensommaren 2008. Men det var först i maj 2008 som FN:s säkerhetsråd uppmanade enskilda stater och organisationer att med vapenmakt bistå transporterna, och i december samma år bemyndigade säkerhetsrådet alla sådana aktörer, som samarbetade med Somalias övergångsregering, att med stöd av FN-stadgans kapitel VII göra de insatser som behövdes. Ett kompletterande mandat gällde inte bara havsytan utan också det somaliska fastlandet.⁸⁴

82. Säkerhetsrådets beslut och förbandens erfarenheter i United Nations Security Council "Report of the Secretary General on the United Nations Missions in the Central African Republic and Chad", 17/12 2007, i TD 01 volym E 1:1 och TD 01:s slutrapport 23/10 2008 i TD 01 volym B 1:1 (FMLog).

83. Marininsatsen blev genom säkerhetsrådets beslut nr 1701 sommaren 2006 en del av Libanoninsatsen UNIFIL. Här saknas ännu helt vetenskaplig litteratur.

84. Edström & Gyllensporre (2014a) s. 184–187 och Edström & Gyllensporre (2014b) s. 229–232.

Som ett svar beslöt EU att skapa en marin insatsstyrka, EUNAVFOR ATALANTA. I slutet av januari 2009 beslöt Sverige att bidra till insatsen med två kustkorvetter – HMS *Stockholm* och HMS *Malmö* – understödsfartyget HMS *Trossö* och 160 man. Dessutom placerades flera svenska officerare i ledningen för operationen. Under 2010 genomfördes ytterligare en svensk insats, nu med HMS *Carlskrona* inklusive en helikopterenhet samt en bordnings- och säkringsstyrka. De båda insatserna handlade inte bara om att skydda sjöfarten, utan också att slå till mot piraternas baser i områden längs de delar av den somaliska som inte kontrollerades av övergångsregeringen i Mogadishu. På så sätt blev det svenska deltagandet i EUNAVFOR en FN-stödd fredsframtvingande insats.

Libyen 2011

Den mest omfattande svenska flyginsatsen i internationella sammanhang, förutom transporter till Afghanistan, var den i Kongo 1961–1963, då ett förband, F 22, om totalt elva J-29 och S-29 Tunnan flygplan gjorde flera stridsinsatser mot katangesiskt flyg, men också genomförde omfattande flygfotograferingar för FN-styrkornas räkning.⁸⁵ Under krisen i Libanon 1958 stödde Sverige med Sk 60-plan FN:s observatörsinsats i landet.⁸⁶

Medan våldet i Libyen under "den arabiska våren" eskalerade antog FN:s säkerhetsråd i mars 2011 en resolution riktad mot Gaddafiregimens övergrepp mot civila. Man deklarerade att civila skulle skyddas, ett vapembargo mot regimen skulle upprätthållas till sjöss och en flygförbudszon inrättas över Libyen. NATO påtog sig rollen att genomföra insatsen i praktiken och bad Sverige om ett bidrag. Den svenska styrkan kom att bestå av som mest åtta JAS Gripen plan baserade på Sigonellabasen på Sicilien. De två styrkeomgångarna, FL 01-02, varade mellan april och oktober 2011, och uppgiften bestod i att utföra flygfotografering över Libyen, för att förse NATO med underrättelseunderlag. I den svenska debatten dryftades intensivt var gränsen gick för de svenska flygplanen. Fick de genomföra väpnade insatser om de upptäckte pågående övergrepp på marken?⁸⁷

85. Ericson Wolke (2007) s. 107–III; Hellström (2003).

86. Utlandsstyrkan (2006) s. 170–171.

87. Edström/Gyllensporre (2014b) s. 253–260.

Vid en första anblick kan en fotospaningsinsats verka ganska modest, men i praktiken var sådana viktiga stöd för de väpnade insatser som senare gjordes av NATO-förband. Libyeninsatsen illustrerar väl hur svårt det är att dra gränsen mellan fredsbevarande respektive fredsframtvingande insatser.

Mali 2014 och framåt

I april 2013 antog FN:s säkerhetsråd en resolution om att skapa en styrka (MINUSMA) för att stödja Malis regering i försöken att skapa säkerhet i landet, och att implementera ett fredsavtal mellan regeringen, tuaregrebeller och islamistiska grupperingar. Säkerhetsrådet underströk vikten av att MINUSMA agerade robust för att genomdriva FN:s beslut.⁸⁸

Sedan december 2014 bidrar Sverige med ett underrättelseförband, tidvis stött av en lufttransportenhet och andra stödfunktioner. Som mest har den svenska styrkan omfattat drygt 300 personer, förlagda till en camp utanför Timbuktu. Flera svenska officerare har också funktionser i olika internationella staber i Mali, medan andra ingår i en EU-ledd styrka som utbildar Malis krigsmakt. I landet finns också betydande franska förband på ett nationellt mandat från Paris.

Eftersom den svenska styrkan är en underrättelseenhet så handlar mycket av verksamheten om att vara ute och patrullera, ofta i form av längre fordonspatruller, för att samla information som kan stödja MINUSMA-insatsen. I grunden är FN-insatsen en fredsbevarande sådan, men visavi de aktörer som motsätter sig en fredlig uppgörelse med regeringen i Bamako har den mandat att övergå till en så kallad robust fredsframtvingande sådan. Det faktum att EU stödjer utbildning av Malis armé kan självfallet också bidra till att hela den internationella insatsen, om än under olika huvudmän, lätt uppfattas som en part i konflikten, varför insatsen mera lutar mot en fredsframtvingande än en traditionell fredsbevarande insats.

88. Den fortfarande pågående Maliinsatsen har ännu inte varit föremål för någon djupare vetenskaplig analys varför den som söker information för att värdera den delvis är hänvisad till Forsvarsmaktens och Minusmas hemsidor, <<http://www.forsvarsmakten.se/sv/var-verksamhet/internationella.../mali-minusma>> (7/7 2018) respektive <<https://www.peacekeeping.un.org/en/mission/minusma>> (7/7 2018). Ett par tidiga svenska studier av en del av insatsen är Claes Nilsson & Magdalena Tham Lindell, *Framåt Sahel: En analys av Sveriges förbandsbidrag till FN:s insats i Mali* – FOI-R-4172-SE (Stockholm 2015) och Cecilia Hult & Helené Lackenbauer, *Insatsuppföljning Mali 04/05: En analys av Sveriges fjärde och femte förbandsbidrag till FN:s insats i Mali* – FOI-T-4487-SE (Stockholm 2017).

Slutdiskussion

En genomgång av de svenska internationella insatserna under nära nog ett sekel visar vid en första anblick att de traditionella fredsbevarande operationerna avlöstes av mera fredsframtvingande i och med striderna i före detta Jugoslavien alltifrån 1993. Men en närmare granskning visar en mera komplicerad bild. Inte bara avvek Kongo 1960–1964 kraftigt från övriga insatser, även på Cypern, sinnebilden för en traditionell fredsbevarande operation, bedrev de svenska FN-trupperna aktiv underrättelseinhämtning av en typ som FN egentligen inte erkände. I det avseendet utgjorde Cypern en direkt fortsättning på Kongo.

Underrättelseoperationer har sedan kommit att bli en svensk specialitet via före detta Jugoslavien till Mali, medan deltagande i fredsframtvingande insatser i en eller annan form blivit legio under det senaste kvartssekel. Förmågan till väpnad strid förbereddes i såväl Kosovo och Bosnien, men genomfördes i större omfattning först i Afghanistan, där övergångsstödjande insatser samtidigt var en viktig del av operationen.

Användandet av special- eller elitförband i början av Kosovo- och Afghanistaninsatserna, men också i Kongo (2006), Tchad och utanför Somalias kust kompletterar bilden av en ny profil på de svenska internationella insatserna under samma kvartssekel. Här finns också en slående likhet med den operation som planerades för Vilna 1921, där man försökte skapa ett elitförband med förmåga till relativt kraftig våldsutövning i en fredsframtvingande insats.

De svenska fältsjukhusen i Korea 1950–1953⁸⁹ och Saudiarabien 1991 arbetade under FN-flagg och behandlade patienter från båda sidor, men kunde ändå inte helt utan anledning betraktas som stöd för den FN-ledda krigsinsatsen⁹⁰. Att behandling av patienter från båda sidor lätt gjorde att en aktör kunde anse att även ett neutralt sjukhus hade tagit ställning i konflikten visar tydligt erfarenheterna från Somaliasjukhuset 1992–1993 och i viss mån också Libanonsjukhuset 1980–1986.⁹¹

89. Per Iko, "Sjukvård i krig eller krigssjukvård? Det svenska fältsjukhuset i Korea 1950–1953", uppsats för 40 poäng i militärhistoria, Militärhögskolan 1995 (stencil, Stockholm 1995).

90. Fältsjukhusen är sorgligt bortglömda i den historiska forskningen, med det viktiga undantaget medicinshistorikern Tomas Bros avhandling *Återställandets konst: Svenska frivilliga läkares erfarenheter av militärmedicin i utländska krig 1864–1964* (Lund 2017). Koreasjukhuset behandlas på s. 31–34.

91. Se t.ex. PM Patienttransporter 8/2 1993 och PM åtgärder vid dödsfall 20/9 1993, i F2:1 samt F2:2, Utlandsstyrkan, Fältsjukhuset i Somalia (KrA). Se även *Utlandsstyrkan* (2006) s 172–173, 202. För den speciella problematiken i Somalia, se Walter Clark & Geoffrey Herbst

Exemplen visar hur lätt även en humanitär insats kan bli en part i en konflikt.

Gränsdragningen mellan fredsbevarande och fredsframtvingande har visat sig vara betydligt mera komplex än den ofta framställs som. Svaret på den inledningsvis ställda frågan om i vad mån den sexdelade typologin bidrar till att belysa utvecklingen av de svenska internationella insatserna över tid är delvis ja. Den olikartade naturen hos många av insatserna framträder klarare, men undersökningen tydliggör också att åtskilliga insatser innehåller element från flera av de sex kategorierna: preventiva insatser, traditionellt fredsbevarande, utökat fredsbevarande, fredsframtvingande, övergångsstödjande och övergångsadministrerande.

I ett föredrag i Köpenhamn i maj 1959 framhöll generalsekreteraren Dag Hammarskjöld att FN:s möjligheter att använda militära maktmedel "är begränsade till tvångsaktioner i det internationella samfundets namn mot en nation som bryter freden. En sådan aktion förutsätter enhällighet mellan stormakterna."⁹² Däremot avvisade han, den 31 augusti 1960, bestämt alla propåer att inrätta en stående militär FN-styrka:

Erfarenheten i Kongo har stärkt min övertygelse att det skulle vara en onödig och opraktisk åtgärd att organisera en stående FN-styrka, särskilt med hänsyn till att varje situation och kris som organisationen kan komma att ställas inför sannolikt kommer att uppställa nya problem i fråga om lämpligaste sammansättningen, utrustningen, utbildningen och organisationen av en styrka.⁹³

Men Hammarskjölds åsikt om insatsernas natur stod inte oemotsagd. Redan i oktober 1960 skrev Carl von Horn, svensk Force Commander för Kongoinsatsen, till Hammarskjöld:

While the mission remains for peace, it is very close to traditional military operations. Never in its history has the UN faced such tremendous law and order problems [...] We have lost many men in action, we have suffered many casualties, all at the hands of the forces

(utg.), *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention* (Boulder, Col. 1997).

92. Dag Hammarskjöld, *Att föra världens talan: Tal och uttalanden av Dag Hammarskjöld – Generalsekreterare i Förenta Nationerna 1953–1961* (Stockholm 2005) s. 124–125.

93. Hammarskjöld (2005) s. 127.

of disorder. Such an operation cannot, and should not, be placed at the same level or in manner identified with an observer operation.⁹⁴

Liknande slutsatser formulerades av en annan Force Commander i Kongo, den etiopiske generallöjtnanten Kebede Guebre som krävde på förhand öronmärkta förband för FN:s räkning och en ledning av dessa med gemensamma stabsrutiner, ad hoc-lösningar försvagade bara insatsen.⁹⁵ Den erfarenheten bekräftades av den irländska armén som bedömde att deras förband var insatsberedda efter två månader på plats, då återstod fyra månader innan hemfärd.⁹⁶

Det handlade inte bara om graden av militärt våld, utan också om att FN-förbanden behövde ha ett tydligt mandat samt ett lika tydligt slutmål för insatsen. Vad ville man uppnå och hur skulle man kunna avgöra när detta mål var nått?⁹⁷ Inom FN i Kongo förnekades länge de här förhållandena och nyanlända soldater fick veta att "they were members of a peace force, not a fighting force", medan verkligheten talade ett annat språk.⁹⁸

Varför blev det så? Kongo var inte bara politiskt och militärt, utan också ekonomiskt, nära nog en katastrof för FN, som vacklade under trycket. Därför uppkom ganska snart uttrycket "Never a Congo again", vilket innebar att man kunde rationalisera bort erfarenheterna från Kongo. FN skulle återgå till traditionella fredsbevarande insatser à la Gaza, de fredsframtingande insatserna skulle inte återkomma.⁹⁹ Där-

94. Carl v Horn till Dag Hammarskjöld 31/10 i S-0210, United Nations Operations in Congo (ONUC) – records of foreign countries (Strictly confidential) volym 6 (file 19), United Nations Archives, New York (UNA).

95. Guebres rapport till Generalsekreteraren, Leopoldville augusti 1963 (odaterad, men av allt att döma upprättad denna månad), i S-0210 volym 6 (file 9), (UNA).

96. Unit History 2nd Infantry Group. October 1963–May 1964, Unit History 32. Battalion in the Congo, s. 33–35, Army Archives, Dublin.

97. Memorandum 1/9 1960 av FN:s förste Force Commander i Kongo, den brittiske generalen Alexander om "The situation in Congo", FO 371/146 645, Foreign Office, National Archives, Kew.

98. PM 7/6 1963 av Laurence Mickelmore i generalsekreteraren U Thants stab angående "Administrative situation in Leopoldville", S-0874, Records of Secretary-General U Thant – Peacekeeping – Congo (ONUC), Strictly confidential, volume 1 (file 8), (UNA).

99. Arthur H Howe, *The U.N. in the Congo: The Political and Civilian Efforts* (Washington D.C. 1978); Edmond Kwam Kouassi, "Africa and the United Nations since 1945", i Ali A Mazrui (utg.), *UNESCO General History of Africa: VIII, Africa since 1935* (Paris 1999) s. 871–904. Två samtida och belysande studier är Ernest W Lefever, *Uncertain Mandate: Politics of the U.N. Congo Operation* (Baltimore 1967); George Martelli, *Experiment in World Government: An Account of the United Nations Operations in the Congo 1960–1964* (London 1966).

med sköt man såväl i FN-skrapan som i Stockholm viktiga frågor om fredsinsatsernas verklighet under mattan.

Först i och med det kalla krigets slut och internationella insatser ledda av aktörer som EU och NATO blev det lättare, både i Sverige och i New York, att acceptera och erkänna de fredsframtvingande insatsernas roll. I den offentliga debatten gick det samtidigt lättare att fortsatt framställa FN som en mer opartisk, fredsbevarande, aktör, medan NATO, EU och andra stod för de mer fredsframtvingande operationerna, oavsett hur verkligheten på fältet kunde se ut.

Alltifrån truppinsatsen 1956 och även efter sin död 1961 spelade personen Dag Hammarskjöld en viktig roll för det svenska stödet för FN:s fredsinsatser. Ett svek mot FN var ett svek mot Hammarskjöld och hans minne, men också hans övertygelse om FN som de små staternas värn spelade en stor roll. Denna syn sammanföll väl med den officiella svenska alliansfriheten.¹⁰⁰ Först efter det kalla krigets slut bedömde regeringen den nationella säkerhetspolitiska betydelsen av ett aktivt svenskt stöd till EU- och NATO-ledda fredsbevarande insatser på västra Balkan, i Afrika och i Afghanistan som hög. Detta innebär inte att stödet för FN nödvändigtvis minskat, men bilden har blivit mer komplex och därmed har den offentliga diskussionen om förutsättningarna för svenskt deltagande i olika internationella insatser förändrats, på ett sätt som inte var aktuellt under det kalla kriget.¹⁰¹ Den så kallade Hjalmarsson-affären 1959 avviker från det mönstret, men den diskussionen gällde inte primärt internationella insatser utan förhållandet mellan NATO och det nationella försvaret.¹⁰² Inledningen av den svenska Cyperninsatsen 1964, i efterhand själva sinnebilden för en ”basker blå”-operation, uppvisade en

100. Endast under Libanonkrisen 1958 – då regeringen i Stockholm ogillade risken för sammanblandning av FN-trupp med USA:s styrkor i landet – gick regeringens och Hammarskjölds åsikter isär, annars sammanföll de, enligt en bedömning av Sverker Åström, under decennier något av den svenska neutralitetspolitikens och FN-stödets främste officiella uttolkare och talesman (dessutom 1964–1970 svensk FN-ambassadör i New York), se Sverker Åström, ”Den svenska regeringen och generalsekreteraren Dag Hammarskjöld”, i *Freden som äventyr: Dag Hammarskjöld och FN:s framtid* (Stockholm 2005) s. 76–83.

101. För en tankeväckande analys av de samtida svenska säkerhetsstrategierna sedda i ett historiskt perspektiv, se Jacob Westberg, ”Säkerhet utan alliansfrihet: Svenska alliansstrategier, teori och praktik”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 118:4 (2016) s. 411–444.

102. För denna affär, då den socialdemokratiska regeringen beslöt att utestänga högerledaren Jarl Hjalmarsson ifrån den svenska FN-delegationen, med motiveringen att dennes uttalande NATO-sympatier avvek från den officiella svenska säkerhetspolitiska linjen, se Ulf Bjereld, *Hjalmarsson-affären: Ett politiskt drama i tre akter. Forskningsprojektet Sverige under det kalla kriget (SUKK) III* (Stockholm 1997).

diskussion om riskerna med samverkan med ett NATO-land, men också förberedelser för en mer robust insats à la Kongo. Men verkligheten blev en annan, huvudsakligen fredsbevarande i stället för fredsframtvängande.

Genom att utnyttja den sexdelade typologin som analysinstrument har vår insikt om det konkreta genomförandet av de svenska truppinsatserna både komplicerats och fördjupats. Alltsedan Kongo 1960–1964 har de flesta svenska truppkontingenterna och inte bara de bedrivit aktiv underrättelseinhämtning, det vill säga en verksamhet som FN självt länge sett som stridande mot den neutrala fredsbevarande uppgiften. Den nya insikten är att även om de svenska truppbidragen på västra Balkan 1993–1995 innebar det definitiva brottet med enbart FN-ledda fredsbevarande insatser och öppnandet för deltagande i fredsframtvängande EU- och NATO-ledda operationer, så var marken för den utvecklingen delvis beredd alltsedan tidigt 1960-tal. Detta ger inte bara delvis ny kunskap om utvecklingen av det svenska deltagandet i fredsinsatser, utan belyser också utvecklingen av militära fredsinsatser i ett bredare internationellt perspektiv.

Redan inför Vilna förbereddes en fredsframtvängande insats och i Kongo genomfördes en sådan. Kongo var dock inte det unika undantag som det ibland framställts som, eftersom liknande fredsframtvängande insatser förbereddes på Cypern, inte minst på underrättelsesidan, även om de aldrig kom till full verkställighet. Spänningen mellan olika grader av fredsbevarande och fredsframtvängande insatser har dock i olika grad funnits inom nästan alla svenska insatser.

Egentligen är det bara de båda Sinaiinsatserna UNEF I och II (delvis) och mot slutet Cyperninsatsen som vid en närmare granskning mot den sexdelade typologin kan betecknas som klassiska fredsbevarande "basker blå"-operationer och därmed utgör de ett mindre kapitel i historien om det svenska truppdeltagandet i fredens tjänst. Övriga insatser har haft inslag av utökat fredsbevarande, fredsframtvängande och övergångsstöd i varierad grad och blandning.

Varför var då den svenska självbilden mer trögrörlig än verkligheten? Det kanske inte är så konstigt. Sedd i ett större säkerhetspolitiskt sammanhang när det gäller spänningarna mellan officiell neutralitetspolitik och olika säkerhetspolitiska återförsäkringar alltsedan tidigt 1950-tal faller den här bilden av Sveriges fredsinsatser väl in i ett större möns-

ter.¹⁰³ Utvecklingen kan sägas återspegla en fördjupad insikt om att vägen till fred och internationell säkerhet är betydligt mer komplex än man ibland kan ha frestats att tro. Anita Lindbloms ord i sången 1966 säger således mer om den svenska självbilden än om verkligheten under fredsinsatserna.

Peace-keeping or peace-enforcement? Swedish participation in international military operations 1921–2017

For almost a century Sweden has participated with military units in international peace operations. Most of these operations have taken place since 1956, under the command of the United Nations (UN), but the prehistory during the League of Nations is of importance for a deeper understanding of Sweden's participation in international peace operations. For a long time, peace operations took place under a mandate of the UN and were also organised by the UN. But step by step both EU and NATO have come to command many of these operations.

From 1934 until today, more than 100 000 Swedes have taken part in different kinds of international operations. By means of a chronological and comparative approach, this article studies the development of these operations. The focus is the concrete development of the military operations, not the political decision-making processes behind them.

Six different definitions of peace operations are used: Preventive operations, where the international forces are deployed before a conflict has broken out. Traditional peacekeeping operations, where the international troops are deployed between the two hostile parties, with their approval. Enlarged peacekeeping, where there are several breaches of a formal armistice. Peace-enforcing operation, where the international forces use armed force against one or several of the parties. Support of a transition, where the military, the police and civilians are used to implement a peace agreement. Administration of a transition, where the international society assumes responsibility to achieve a deeper political change.

Very few Swedish peace operations were of a traditional peace keeping sort, while more peace enforcing efforts took place or were prepared for

103. Se den nu omfattande diskussionen om olika säkerhetspolitiska anknytningar till västmakterna under det kalla kriget, Dalsjö (2006) och Olof Kronvall & Magnus Petersson, *Svensk säkerhetspolitik i supermakternas skugga 1945–1991* (Stockholm 2005) m. fl.

already in the 1960s. However, the big shift towards participations in peace-enforcing operations under the command of EU and NATO came in the 1990s. For many years this development was not in step with the official Swedish self-image as a neutral and peace-loving country.

Keywords: League of Nations, United Nations, peace-keeping, peace-enforcing, military contingents, Sweden